

Liberalna filozofija politike Karla Poppera

Lovrić, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:923116>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-14**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Filip Lovrić

LIBERALNA FILOZOFIJA POLITIKE KARLA POPPERA

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Raul Raunić, docent

Zagreb, ožujak 2019.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1 Detalji iz intelektualne biografije.....	2
1.2 Epistemologija i filozofija politike.....	3
2. Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji.....	7
2.1 Kritika Platona.....	7
2.2 Kritika Aristotela.....	9
2.3 Kritika Hegela.....	9
2.4 Kritika Marxa.....	11
3. Filozofija politike Karla Poppera.....	14
3.1 Humanizam i etika.....	14
3.2 Demokracija i liberalizam.....	17
3.3 Nacionalizam i rasizam.....	21
3.4 Sloboda i jednakost.....	22
3.5 Revolucija i promjena.....	27
4. Kritika Popperove filozofije politike.....	29
4.1 Metodološki i epistemološki problemi.....	29
4.2 Pristranost i nepravedni osvrti.....	31
4.3 Populizam, utopizam i naivnost.....	36
5. Zaključak.....	38
5.1 Politički profil.....	38
5.2 Povijesna kontekstualizacija i suvremena interpretacija.....	40
5.3 Valorizacija.....	42
6. Popis literature.....	45

Liberalna filozofija politike Karla Poppera

Sažetak:

Cilj diplomskog rada je napraviti kritičku analizu filozofije politike Karla Poppera. Budući da Popper nikada nije napisao sistematiziran i koherentan pregled vlastite teorije filozofije politike, preferirajući kritički aspekt, moja je nakana da rekonstruiram kontekst, pretpostavke i implikacije njegove političke teorije. Uvodni dijelovi posvećeni su pitanjima Popperove epistemološke teorije i njene povezanosti sa socio-politički usmjerenim djelima, kao i na same kritike četiri filozofa koja je Popper smatrao najzaslužnijima za misaone temelje totalitarizma – Platona, Aristotela, Hegela i Marxa. Sama politička misao Karla Poppera podijeljena je na pet aspekata o kojima se najviše može saznati pažljivim čitanjem njegovih djela. Premda se Popperova filozofija uobičajeno interpretira kao liberalna, specifičnije interpretacije variraju. Rad će prezentirati argumente za socijaldemokratsku interpretaciju. Posljednja poglavlja donose sekcije posvećene najčešćim kritikama Popperove filozofije, kao i povijesnu kontekstualizaciju koja se pokazuje prijeko potrebnom za uspješnu valorizaciju.

Ključne riječi: Liberalizam, demokracija, socijaldemokracija, demarkacija, kritika, racionalnost

Liberal Political Philosophy of Karl Popper

Abstract:

The aim of this work is to make a critical analysis of the political philosophy of Karl Popper. Since Popper never wrote a systematic and coherent overview of his own political philosophy, preferring the critical aspect, the aim is to try to recreate a context and implications of his political theory. Introductory parts are dedicated to the questions of Popper's epistemological theories and their connection to the Popper's socio-political works, as well to the critiques of the four philosophers Popper held most responsible for the intellectual groundwork of totalitarianism – Plato, Aristotle, Hegel and Marx. Political thought of Karl Popper is analyzed through five sections, dedicated to the aspects one can find most about with careful reading of his work. While Popper's philosophy is usually interpreted as liberal, more specific interpretations often vary. This work presents arguments for the socialdemocratic interpretation. The last sections deal with the critiques of Popper's political philosophy, as well as with the problem of historical contextualization of Popper's philosophy which is a necessity for successful valorization.

Keywords: Liberalism, democracy, socialdemocracy, demarcation, critique, rationality

1. UVOD

Karl Raimund Popper (rođen 28. srpnja 1902., umro 17. rujna 1994.) jedno je od najvećih, najznačajnijih, ali i najkontroverznijih imena filozofije dvadesetog stoljeća. Premda se njegovo ime u povijesnim pregledima ponajprije spominje u kontekstu filozofije znanosti i epistemologije, značajan, ako ne i ključan aspekt njegove misli bili su i radovi socio-političkog karaktera. Iako je i sam govorio da je on ponajprije filozof znanosti s interesom usmjerenim prema prirodi, a ne politici¹, bilo bi neispravno pokušati negirati izniman utjecaj koji je ostvario politički orijentiranim djelima kao što su *Bijeda historicizma* (usmjerena na filozofiju i metodologiju društvenih znanosti) i političkog mu magnum opusa *Otvorenog društva i njegovih neprijatelja*. Premda je izravno pozivanje na njegovu političku argumentaciju danas jedva prisutno u teorijsko-političkom dijalogu, utjecaj iste se još uvijek osjeća u nešto indirektnijem obliku - kako u oblikovanju javne percepcije o nekim od najvećih imena filozofije (najradikalnije Platona i Hegela), tako u ponavljajućoj relevantnosti nekih od ključnih pitanja koja postavlja. Pogotovo je zanimljivo primjetiti kako je prigrljen od izrazito širokog političkog spektra, tako da se može pronaći njegovo štovatelje sve od Georgea Sorosa i Bryana Mageea do Jeremyja Shearmura i Margaret Thatcher. Zbog polemičke prirode njegovih političkih djela, on nikada nije stvorio sistematiziranu filozofije politike što se pokazalo plodnim za kontradiktorne i najopasnije od svega selektivne interpretacije pisane riječi.

Cilj ovog rada jest pokušati stvoriti, ukoliko već ne političko-teorijski sistem onda bar okvir unutar kojeg funkcionira njegova filozofija politike. To će se ostvariti kroz više pristupa, s jedne strane pažljivog iščitavanja pisane riječi prisutne u kapitalnim djelima u kojima bez obzira na njihov napadački fokus ponekad ipak izviruju njegovi osobni stavovi, s druge strane deduciranjem na temelju samih kritika tj. predmeta istih. Ključnim će se nadalje pokazati još dva faktora – njegov epistemološki nauk ali i povijesni kontekst razdoblja u kojemu ta djela nastaju. U nadi izbjegavanja psihologizacije (koju Popper kritizira, ali i nerijetko upotrebljava kako će se vidjeti kroz rad) nastojati će se izbjeći argumentiranje na temelju njegovih osobnih biografskih detalja više od onog koliko je i sam priznao te isticao, a ako do nje dođe, biti će naglašen spekulativni karakter. Konačno, cilj je valorizirati političku misao, što je jedan od često zaboravljenih aspekata tijekom istraživanja i pisanja o Popperu, jer iako je njegova pažnja bila usmjerena na kritiku zabrinjavajućih tendencija rasta popularnosti fašizma i ostalih totalitarnih oblika te obrana zapadne demokracije, on je svejedno kroz svoju težnju prema otvorenom društvu stvarao određenu sliku utopijske države - makar fragmentarno i naizgled ideološki šizofrenično.

1.1 DETALJI IZ INTELEKTUALNE BIOGRAFIJE

¹ William Gorton, „Karl Popper: Political Philosophy“, <https://www.iep.utm.edu/popp-pol/> pristupljeno 15.1.2019.

Karl Popper rođen je u Beču 1902. godine u tada dobrostojećoj židovskoj obitelji koja je, kao i velik broj sličnih nakon prvog svjetskog rata doživjela financijski slom, što je rezultiralo Popperovim iseljavanjem iz obiteljske kuće u napuštenu vojnu bolnicu.² Kao prvi veliki intelektualni utjecaj spominje prijatelja Arthura Arndta – antinacionalista i socijalista zbog kojeg počinje čitati socijalističke autore poput Edwarda Bellamya.³ Društveno stanje tijekom studija mu dodatno potiče interes za socijalizam te se i pridružuje socijalističkoj studentskoj udruzi. U to doba razvija i interes za epistemologiju. Ističe kako je, bez obzira na upozorenja o komunistima od strane njegova prijatelja socijalista Arndta „na par mjeseci“ i sam postao komunist.⁴ Ipak, uskoro ga je od komunizma udaljio jedan od najvažnijih događaja njegova života - svjedočio je smrti mladih komunista u sukobu s policijom te ponukan stravičnim događajem počinje preispitivati znanstvenost marksizma. Shvaća da je riječ o nekritičkom vjerovanju koje može imati kobne posljedice. Ističe da je tada počeo cijeniti Sokratovu „znam da ništa ne znam“⁵ te da mu se počeo razvijati interes za falsifikacionistički pristup znanju.⁶ Svejedno ostaje socijalist još neko vrijeme.⁷ Iste te godine se upoznaje s Einsteinovim djelom, te će ono postati dominantan intelektualni oslonac - u njemu vidi nedogmatski znanstveni stav koji je suprotnost onome što vidi u Marxa ili Freuda.⁸ Diplomirao je 1922., a 1928. godine doktorirao na Sveučilištu u Beču iz područja Kognitivne psihologije.⁹ Tijekom studija počinje razvijati teorije demarkacije između znanstvenog i pseudoznanstvenog pristupa, a 1934. izdaje *Logik der Forseiung*, u kojoj se bavio problemima indukcije i demaracije. Riječ je napadu na općeprihvaćene induktivne metode u znanosti, naglašavajući novu metodu koja treba biti bazirana na kritičnosti i dedukciji. Do 1937. godine radi kao školski učitelj iz područja matematike i fizike.

Do velikih promjena dolazi usponom nacista na vlast u Njemačkoj te pozivom na mjesto predavača Sveučilišta u Novom Zelandu na Badnjak 1936.¹⁰ Poziv prihvaća dobrim dijelom zbog straha za vlastitu egzistenciju te od ožujka 1937. godine radi kao „profesionalni filozof“.¹¹ Iste godine Hitler napada Austriju i pripaja ju Njemačkoj – dokazujući da su Popperove spekulacije koje je imao još od 1927. istinite. Ranije se nije usudio objavljivati ništa protiv marksista s obzirom da su socijaldemokrati bili „jedina stranka koja se borila protiv tiranije“, ali 1938. godine odlučuje objaviti teze iz *Bijede*

² Karl Popper, *Unended Quest*, Taylor and Francis e-Library, 2005., str. 40

³ Isto, str. 8

⁴ Isto, str. 32

⁵ Isto, str. 37

⁶ Isto, str. 43

⁷ U nekim intervjuima je rekao da je to bilo do otprilike njegove 30. godine. Primjer je npr. Karl Popper, „Political Autobiography – Sir Karl Popper“ u A. T. Ferguson (ur.), *Revolution or Reform?: A Confrontation*, Chicago, New University Press, 1985. str. 61. Problem je u tome što to svakako nije dužina implicirana u njegovoj autobiografiji. Riječ je o primjeru onog što Popperov biograf Malachi Haim Hacoheh tumači kao njegovo selektivno i tematsko slaganje vlastite povijesti, s naglaskom na prikladnost narativu intelektualnog razvitka i izbjegavanja spominjanja neuspješnih ideja.

⁸ K. Popper, *Unended Quest*, str. 39

⁹ „Popper, Karl Raimund“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49502>, pristupljeno 30.1.2019.

¹⁰ K. Popper, *Unended Quest*, str. 126

¹¹ Isto, str. 2

historicismizma.¹² Dio posvećen totalitarnim tendencijama u Platonovoj filozofiji je šokirao kolege te je postao temelj za novo, odvojeno izdanje – *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* koje nakon prvotnog ignoriranja (Popper to pripisuje i njegovom negativnom stavu o Aristotelu¹³) izlazi 1945. godine, prvenstveno zahvaljujući angažmanu povjesničara umjetnosti Ernsta Gombricha i liberalnog ekonomista Friedricha Hayeka.¹⁴ Upravo je Hayek taj koji Poppera poziva da dođe predavati na *London School of Economics*.

Na londonskom će sveučilištu predavati do 1969. godine nakon čega odlazi u mirovinu. Objavit će još nekoliko publikacija u kojima razvija ranije započete ideje. Iako je do kraja života stajao uz većinu svojih ideja, s vremenom je (kod određenih pitanja) postalo očitije neslaganje između teorijskih koncepata i osobnog djelovanja. Iako je konzistentno naglašavao kritiku kao jedini put prema napretku, istu je izrazito teško prihvaćao. Kada ne bi imao pravi odgovor na nju, najčešće bi ju samo ignorirao (kako i svjedoče brojni primjeri).¹⁵ Takvi aspekti njegove osobnosti stvorili su reputaciju legendarne tvrdoglavosti i nevoljkosti da promjeni mišljenje oko nekih temeljnih postavki pod bilo koju cijenu. Riječ je o biografskim detaljima koje svaki izučavatelj Popperove misli mora uzeti u obzir. Umro je 17. rujna 1994. u Kenleyu.

1.2. EPISTEMOLOGIJA I FILOZOFIJA POLITIKE

Ključan problem Popperove filozofije znanosti je demarkacija.¹⁶ Demarkacijska metoda u Poppera se temelji na opovrgavanju,¹⁷ cilj je hipotezu pokušati opovrgnuti, a ne potvrditi. Razlog tome su brojne teorije modernog doba (iracionalno je opet u modi, kaže Popper u jednom od svojih predavanja) koje su dizajnirane tako da ne mogu biti opovrgnute. Slijedeći njegovu metodu, svaka teorija koja je kompatibilna sa svim empirijskim opservacijama automatski pseudoznanstvena.¹⁸ Teorija koja ne može nikako biti opovrgnuta, ne može ni biti znanstvena. Glavni cilj demarkacije jest odvajanje znanosti od pseudoznanosti. Ona je dobrim dijelom inspirirana prije spomenutim iskustvima s marksizma i njihovim predstavljanjem sebe kao društvenih znanstvenika. Time se već dovodi u puni krug odnos njegove socijalne i epistemološke teorije. Popperova metoda želi onemogućiti stvaranje imuniteta na kritiku, stoga i ne čudi da on najvažnijim trenutkom u razvitku čovjeka smatra razvoj jezika, pošto jezik omogućuje kritiku i samim time odabir.¹⁹ Spoznaje nema bez kritike – znanstvena spoznaja

¹² Misli se na članak *Bijeda historicizma* kojeg je napisao 1936. godine – istoimena knjiga bazirana na članku bit će objavljena 1957. Isto, str. 129

¹³ Isto, str. 137

¹⁴ Isto, str. 138

¹⁵ Npr. Bryan Magee, *Confessions of a Philosopher*, New York, Modern Library, 1999., str. 182 - 183

¹⁶ Stephen Thorton, <https://plato.stanford.edu/entries/popper/>, pristupljeno 15.1.2019.

¹⁷ K. Popper, *Unended Quest*, str. 43

¹⁸ S. Thorton, „Karl Popper“

¹⁹ Karl Popper, *U potrazi za boljim svijetom*, Zagreb, Kruzak, 1997., str. 13

ovisi o racionalnoj kritici²⁰ koju trebamo uvijek pozdravljati, izbjegavajući intelektualnu aroganciju i dogmatizam. Upravo zato znanstveno znanje je uvijek temeljeno na nagađanju. Ono je tek hipotetičko²¹, a cilj znanstvene metode i samim time znanosti jest ponajprije boriti se protiv pogreške. Kritičari su pristup znanstvenom znanju kao hipotezi proglasili epistemološkim relativizmom. Popper se od takvog tumačenja redovito ograđivao - nazivajući relativizam „izdajom uma i čovječanstva.“²² On se pokazao kao protivnik induktivne metode stvaranja znanja, preferirajući deduktivnu metodu pokušaja i pogreške kao intelektualno pošteniju. Nije smatrao mogućim znanstveno promatranje lišeno predrasuda te skladno tome, hipoteza je u jednom ili drugom obliku trebala doći prije observacije ili percepcije. Ukratko, svo je učenje samo modificiranje ili opovrgavanje već postojećeg znanja.²³ Kako se do tih hipoteza međutim dolazi? Popper kroz svoja djela redovito ističe da je određen pokušaj (koji će možda rezultirati pogreškom) uobičajeno temeljen na određenom problemu i našom potrebom da ga riješimo.²⁴ Cijeli život je rješavanje problema, kao što i naslov kolekcije njegovih eseja iz zadnjih desetljeća njegova života govori. Konačno Popper zaključuje, problem indukcije i problem demarkacije su povezani razlikom između dogmatskog i kritičkog,²⁵ što na kraju i ostaje nit vodilja kompletne filozofije Karla Poppera.

Logično je očekivati određenu dozu metodološke povezanosti između pristupa prirodnim i društvenim znanostima kod nekoga čije je glavno polje djelovanja filozofija znanosti. Činjenica jest da se kod Poppera redovito prirodno i društveno spajaju u jedno. Dobar primjer je njegovo objašnjavanje Darwinove teorije evolucije na jednom predavanju iz tridesetih godina. Umjesto tada prevladavajućeg shvaćanja vanjske sile kao upravljača koji eliminira one koji se ne prilagode, on favorizira optimističniji pogled gdje je glavni pokretač ono individualno – unutarnji nagon pojedinca koji ga tjera da stvara bolji svijet, a čije je glavna karakteristika povećana sloboda u odnosu na prijašnji svijet.²⁶ Čitatelju vrlo brzo postaje jasno da tijekom cijele interpretacije Popper kritizira mnogo više od pesimističnog pogleda na darvinizam. Nešto kasnije, u istom predavanju, pričajući o ulozi naših snova prilikom stvaranja novih ideja, isticat će potrebu za hipotezom i pokusom uz važnost shvaćanja naših epistemičkih ograničenja koja se tiču i posljedica naših odluka – gotovo identičan argument onom koji je u *Otvorenom društvu* koristio za kritiku utopijskog inženjeringa. Popper, već je napomenuto, ne stvara teoriju kompletnog političkog sistema već je kroz svoje socijalno-političko djelovanje ponajprije zainteresiran za dva njena aspekta: prvi je kritika totalitarnih ideologija, a drugi je prijedlog metodologije društvene znanosti koja će dovesti do onoga što on naziva otvorenim društvom. Oba problema su usko povezana uz njegov epistemološki nauk i filozofiju znanosti. Popper odabire tri filozofa koja smatra intelektualno

²⁰ Isto, str. 14

²¹ Isto, str. 4

²² Isto, str. 5

²³ K. Popper, *Unended Quest*, str. 55

²⁴ S. Thorton, „Karl Popper“

²⁵ K. Popper, *Unended Quest*, str. 56

²⁶ K. Popper, *U potrazi za boljim svijetom*, str. 10

najodgovornijima za tadašnju kritičnu situaciju u Europi, točnije njenu teorijsku podlogu – Platona, Hegela i Marxa. Ono na što je usmjeren velik dio njegove kritike uopće nije bazirano na samoj političkoj misli navedenih autora, već na metodologiji i epistemološkim vjerovanjima istih. Redovito će se kroz *Otvoreno društvo* ponavljati kritika triju zala – historicizma, esencijalizma i holizma. Historicismam je poveznica između dva prije spomenuta problema *Otvorenog društva* s obzirom da je upravo on metodološki temelj inkaranacija društvenih znanosti koje će se koristiti za opravdavanje totalitarnih i kolektivističkih ideologija. Prije nego se uhvatio i nekih praktičnijih posljedica historicizma u opširnijem *Otvorenom društvu*, već 1936. u članku *Bijeda historicizma* mu prilazi s metodološke i teorijske strane. U predgovoru *Bijede historicizma* (1957. objavljene u književnom obliku) objašnjava kako „želi pokazati značaj historicizma kao neodoljivo privlačne intelektualne strukture“.²⁷

Problem esencijalizma je jedna od Popperovih najranijih filozofskih preokupacija. Od djetinjstva se mučio s problemom točnog značenja riječi dok nije zaključio da je to gubitak vremena i puko „izbjegavanje pravog problema verbalnim.“²⁸ Preciznost i jasnoća te samim time sigurnost koncepta su nešto što po njemu treba napustiti - ako treba ići prema takvim idealima (isključivo ako sam problem to zahtjeva), to valja postići postupno. Naravno, takva metodološka odluka dobiva svoj socijalni ekvivalent u njegovom postepenom društvenom inženjeringu, kojeg predlaže kao bolju alternativu utopijskom inženjeringu preokupiranim planovima i konceptima idealne države. Moglo bi se pretpostaviti da zbog njegova epistemološkog nauka, koji oštro kritizira univerzalne teorije, nužno iz istog proizlazi i njegov antirevolucionarni stav, no teško je reći što je na kraju zbilja bilo prvotno a što je inspiriralo drugo. I sam je naglasio da je za problem demarkacije dobio pobudu iz događaja društvene prirode, tj. svojim razočaranjem marksizmom, no isto tako od djetinjstva je posjedovao interes za problem esencijalizma koji drži usko vezanim uz problematiku društvenih znanosti. Valja svakako primijetiti da i njegova istraživanja znanstvene metode uvijek imaju istaknuti humanistički aspekt. Popperov stav o filozofiji bečkog kruga je tako da sve što su htjeli sa svojim demarkacijskim metodama učiniti jest odvojiti znanost od metafizike, u svrhu prikazivanja metafizike kao gluposti.²⁹ Popper je mnogo važnijim smatrao stvaranje razlike između znanosti i pseudoznanosti, upravo jer pseudoznanost može biti i pogubna. Njegovu filozofiju treba gledati kao cjelinu. Nije postojao odvojeni Karl Popper filozof prirodnih znanosti i Karl Popper filozof politike. Najočitiije je to u njegovom konzistentnom referiranju na vlastita ranija djela (a zahvaljujući reizdanjima, i na kasnija) političke i epistemološke prirode, bez obzira na glavno usmjerenje pojedinačnog teksta. U svakom slučaju ne može se opovrgnuti činjenica da je njegova politička misao čak i u najširem pogledu svakako obilježena metodološkim pristupom, čak i ako nije direktan rezultat nje same, kao što će Popper ponekad tvrditi. O važnosti i neizbježnosti njegove znanstvene metodologije i epistemološke nauke svjedoči i to da se analize njegove

²⁷ Karl Popper, *Beda historicizma* u F. Višnjić (ur.), *Kritika kolektivizma*, Beograd, 1988., str. 147

²⁸ K. Popper, *Unended Quest*, str. 16

²⁹ Isto, str. 89

političke misli redovito referiraju na metodološki nauk u potrazi za daljnjim mjernicama u shvaćanju ili pak spekulativnom proširenju njegove teorije političkog sistema.

2. OTVORENO DRUŠTVO I NJEGOVI NEPRIJATELJI

Slijedi pregled osnovnih kritički usmjerenih teza ključnog djela Karla Poppera *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Pregled će se fokusirati ponajviše na probleme koji se direktno tiču same političke misli, uz referiranje na epistemološke probleme jedino kada direktno utječu na politički aspekt kako je ranije pokazano. Kritika Marxa je najopširnija od tri, ali je također i daleko najviše preokupirana metodološkim problemima i epistemološkim dekonstruiranjem određenih Marxovih teza. Takvi dijelovi konačno i ne utječu toliko na formulacije Popperove političke misli nakon početne pretpostavke kritike historicističkih filozofija. Historicismizam, kao i metodologija koja iz njega proizlazi, je zajednička točka svih triju kritika. On će međutim drugačije biti iskorišten kod tri glavna predmeta kritike. Platon, prema Popperovoj interpretaciji, shvaća zakon promjene te hoće promjene spriječiti jer vode degeneraciji. Hegel promjenu koristi za opravdanje postojećeg stanja. Marx pak, prema Popperu, da uvjeri u neizbježnost svoga proročanstva i promjene. Ti osvrti ovdje neće biti obrađeni ni približno dovoljno detaljno koliko bi sami po sebi trebali biti, niti će igrati vodeću ulogu u dovođenju do zaključaka, no kritika je tih filozofija nužan i neizbježan kontekst interpretacije Popperove filozofije politike tim više jer će se dodatni značaj u cjelokupnoj slici vidjeti tek tijekom pregleda najčešćih odgovora na iste te kritike.

2.1. KRITIKA PLATONA

Kritika Platona nastavlja se na raniju, ne toliko razrađenu, kritiku Heraklita te se poput nje uglavnom vrti oko pitanja promjene, interpretirajući čak Platonov nauku o istom pitanju (prema Popperu usko vezan uz ideje) kao utemeljen u Heraklitovoj historicističkoj filozofiji.³⁰ Iako naglašava da bavljenje Platonom ograničava na historicizam i filozofiju politike³¹ potvrde svojih teza redovito traži iz više aspekata Platonove misli uz, kao i inače, poseban naglasak na samoj metodologiji kojom se dolazi do zaključaka. Popper donosi netipično tumačenje Platonova nauka o idejama u kojemu upravo naglašava aspekt promjene. Ideje su božanske i stalne i kao takve su u suprotnosti s materijalnim svijetom koji je kao takav onda promjenjiv. Ta promjenjivost je njegova negativna strana, njegovo nesavršenstvo te će svaka daljnja promjena materiju dodatno udaljiti od vječnosti same ideje. To se sve izvodi u Platonov stav prema kojem je „promjena loša, a mirovanje božansko.“³² Neki od danih dokaza takve interpretacije su: pripovijest o podrijetlu vrsta iz *Timeja* (degeneracija kroz promjenu); političko i društveno propadanje u *Državi* gdje se u oba slučaja postupno, poput bolesti koja se širi, udaljava od prvotnog božanskog ideala; te opis pada Perzijskog carstva u *Zakonima*. Stvarajući takvo univerzalno pravilo razvitka i evolucije, Platon zalazi u historicizam. Kako bi zaustavili takav nazadni razvitak, potrebno je zaustaviti

³⁰Karl Popper, *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, prvi svezak: Platonova čarolija, , Zagreb, KruZak, 2003 str. 16

³¹Isto, str. 32

³²Isto, str. 33 - 35

i samu promjenu, a za takvo što je pak potrebna totalitarna vladavina koju Popper tumači kao Platonov „komunizam“.³³

Kreirajući svoju Državu, Platon gleda u prošlost – želi rekonstruirati ideal.³⁴ Za rekonstrukciju jednog ideala, potrebne su radikalne i nametnute promjene u društvu – pristup koji Popper naziva utopijskim društvenim inženjeringom. Kao takva, Platonova je država neodgovorna tvorevina koja u svojoj teorijskoj varijanti ne može predviđjeti sve neočekivane praktične posljedice. Platonova metoda se ne pridržava općeg Popperovog načela i niti vodilje - intelektualne poniznosti. Ipak, daleko od toga da Popper kritizira samo metodologiju, a da ima simpatije prema političkoj strani Platonove države – naprotiv, žestoko ju kritizira zbog poveznica sa Spartom (koja je taj stari ideal koji treba rekreirati) i kao izdaju atenskih demokratskih načela učitelja Sokrata. Čitav niz detalja Platonove spise pretvara u temelje totalitarne ideologije – od stroge klasne podjele, kontrole odgoja, cenzure intelektualne aktivnosti, robovlasništva i možda najvažnije - inzistiranja na tribalističkom kolektivizmu koji je u opreci s individualizmom – obilježjem otvorenog društva. Za jedinstvo države potrebno je nasilno ukloniti sva nejedinstva koja su proizašla iz općeg propadanja.³⁵ Riječ je o holističkom shvaćanju društva kao cjeline, a ne skupa individua, što Popper žestoko kritizira.

Platonov cilj je, prema Popperu, bio zaustavljanje svake buduće promjene u želji za povratkom ranim tribalističkim idealima. Toliko duboko odlazi s kolektivističkim naukom da izostavlja na kraju problem pravednosti³⁶ - ostavljajući pravednost definiranu kao „svatko radi svoj posao i ne miješa se u ostale.“³⁷ Popper kroz svoju interpretaciju pokušava stvoriti i povijesni kontekst Platonova života u nadi objašnjavanja razvitka njegove filozofije, tj. udaljavanja od humanističkih učenja Sokrata. Već Heraklit je, prema Popperu, bio zagovornik grčkog plemenskog života te je njegova filozofija upravo izraz „osjećaja besciljnosti“ zbog tih promjena.³⁸ Platon je međutim posjedovao i veliku želju za moći te je sliku kralja filozofa napravio prema sebi³⁹ kao reakciju protiv individualizma, egalitarizma, racionalizma i slobode, kao novonastajućih promjena u Grčkom društvu u odnosu na romantizam ranije plemenske zajednice.⁴⁰ Prema Popperu, nema sumnje - gotovo sva obilježja današnjih zapadnih liberalnih demokracija su ono protiv čega se Platon borio.

2.2. KRITIKA ARISTOTELE

³³ Isto, str. 44 - 45

³⁴ Isto, str.43

³⁵ Isto, str. 51

³⁶ Isto, str. 95

³⁷ Platon, Država, Naklada Juričić, Zagreb, 2009. str. 183.

³⁸ K. Popper, Otvoreno društvo sv. I, str.17

³⁹ Isto, str.138

⁴⁰ Isto, str.176

Poglavlje o Aristotelu jako je kratko (svega dvadesetak stranica od kojih se mnoge i ne bave nužno samo njime) te je, kao što i naslov implicira, uglavnom zamišljeno kao naglašavanje ranih temelja hegelijanizma. Popper i sam piše kako neće ni pokušati napraviti ozbiljnu analizu Aristotela, nego ga protumačiti samo kao poveznicu između esencijalizma u Platona i u Hegela.⁴¹

Kao i kod Platona, interpretacija Aristotela je u najmanju ruku neuobičajena. Popper Aristotela čita kao čovjeka potpuno začaranog Platonom („osjećaj manje vrijednosti“), koji sada provodi „prema svima pravednu“ sistematizaciju (obilježje „tolikih osrednjih pisaca kasnijeg doba“⁴²) njegove misli – od ropstva, uređenja države do klasnih podjela. Ono što će mu ipak najviše zamjeriti bit će epistemološke prirode, tj. njegov esencijalizam i „doktrinu o definicijama“. Esencijalizam (i definicije koje iz njega proizlaze) kao problem upravo ima implikaciju konačnosti, što ga između ostalog i čini vrlo sličnim Platonovom nauku o idejama, tj. Popperovom tumačenju istog. Što je konačno ne može se mijenjati, i kao takvo imuno je na kritiku. Takav platonovski utjecaj kojeg će Aristotel pretvoriti u sistematiziranu znanost će po Popperu biti poguban. Od totalitarnih režima do srednjovjekovne crkve koja će prihvatiti takav nauk o istini i definicijama te na temelju njega stvoriti autoritarizam koji će se konačno i loše odraziti na sam život individue. Riječ je o još jednom slučaju gdje Popper na temelju epistemoloških pretpostavki prikazuje potencijal za negativne manifestacije u društvu. Esencijalizam je izvoriste historicističkih doktrina ideje o skrivenoj biti povijesti ili o njenoj imanentnosti. Historicistički nauk o skrivenoj biti povijesti će rezultirati na kraju u ideji povijesnog suda pravde i raznim sudbinskim tumačenjima.⁴³ Popper ne ostavlja prostor za sumnju o posljedicama esencijalizma na teorije morala i politike. Kao takav, Aristotelov sistematizirani sustav Platonove nauke o idejama, bio je od velike važnosti za razvitak Hegela i moderne totalitarne teorije.

2.3. KRITIKA HEGELA

Dok će nekim čitateljima nazivanje Platona „totalitarnim fanatikom“ biti šokantno, Hegela u iznimno žestokom osvrtu kroz četrdesetak stranica Popper još manje štedi nazivajući ga (između ostalog) bleferom, prevarantom i klaunom, a njegovu filozofiju „bombastičnim i mistificirajućim cviljenjem koje ne treba uzeti suviše ozbiljno“⁴⁴ i „gnojivom kojem moderni totalitarizam duguje svoj ubrzani rast.“⁴⁵ Dok je kod Platona i Aristotela vidio određenu intelektualnu vrijednost, Hegelov uspjeh Popper ponajviše pripisuje njegovoj povezanosti s pruskom vlasti, pozivajući se na Schopenhauerova i Schweiglerova svjedočanstva - umanjujući dodatno njegovu povijesno-filozofsku vrijednost i ulogu.

⁴¹ K. Popper, *Otvoreno društvo sv. II*, str. 9

⁴² Isto, str. 10

⁴³ Isto, str. 15

⁴⁴ Isto, str. 33

⁴⁵ Isto, str. 60

U Popperovoj interpretaciji ponovno postoji određeni psihologizacijski element, tj. skrivena motivacija. Hegelova je uloga tako bila prilično slična onoj Heraklita i Platona, samo prilagođena novom vremenu i novim izazovima koje ono nosi. Borba protiv otvorenog društva i njegovih vrijednosti u 18. i 19. stoljeću je borba protiv ideala revolucije 1789. Hegel se kao odgovor na to pitanje zalaže za radikalnu kolektivističku filozofiju uz štovanje države poput božanstva u svrhu stvaranja podrške apsolutistu i reacionaru Fridriku Wilhelmu II. Upravo iz tog razloga, potrebno je modificirati historicistički nauk. Platon je kroz svoju teoriju promjene prikazao razvoj kao degeneraciju, tj. udaljavanje od ideje koje treba zaustaviti, Hegel, s druge strane, cjelokupni razvoj predstavlja kao razvoj *prema* ideji - riječ je o univerzalnom zakonu napretka tj. o optimističnom historicizmu.⁴⁶ Kako se međutim odvija taj napredak? Upravo putem slavne hegelijanske dijalektičke metode koja ključan naglasak stavlja na samu oprečnost, tj. shvaćanje nje kao nečeg poželjnog. Riječ je, prema Popperu, o jednom od najspornijih elementa Hegelove filozofije utoliko jer je rijetko kada pisao tako izravne i radikalne napade. Popperova demarkacijska metoda je neznanstvenost vidjela u nemogućnosti opovrgnuća neke teorije, prema tome nije ni čudo da se dijalektička metoda hegelijanizma temeljena na oprečnostima pokazuje kao plodno tlo za dogmatizam i antiracionalizam. Sama metoda je donekle slična kritičkoj, s obzirom na, prema Popperu, stvaranje zaključka ili kompromisa iz dva suprotna elementa. Svejedno, kada je oprečnost potrebna sama po sebi - opovrgavanje teorije postaje nemoguće. Dijalektička metoda je tako nastala upravo da izvrne ranije spomenute ideje 1789., točnije da ih preokrene u očima čitatelja u korist aktualne vlasti – što i Hegel prema Popperu čini na primjerima poput slobode mišljenja, objektivne istine i političke konstitucije.⁴⁷ Njih je Hegel izvrnuo do neprepoznatljivost. Kroz primjenu dijalektike Popper vidi ono što će on nazivati filozofijom identiteta⁴⁸ kojoj je konačni cilj opravdanje vladajućih. Na temelju Hegelove izreke „sve što je umno jest zbiljsko i sve što je zbiljsko je umno“⁴⁹ opravdava se vjerovanje u onodobne doktrine, točnije izjednačava se istinu i zbiljnost, što će Popper tumačiti kao pravni i etički pozitivizam. No, Popperov Hegel ne staje samo s opravdanjem trenutnog stanja. Još je u ranijim kritikama Popper povezoa historicizam s moralnim futurizmom tj. vjerovanjem u opravdanost trenutnih djelovanja na temelju vrijednosti budućnosti. Upravo kod Hegela takav moralni futurizam u historicističkom shvaćanju povijesti dobiva ključnu ulogu. Narodi se, prema Hegelu, nalaze na pozornici povijesti, gdje će se samo ona pokazati kao moralni sudac, ostavljajući moral sadašnjosti slobodnim, dajući beskonačne mogućnosti za razne međunarodne zločine i imperijalističke tendencije. Jedan od motiva koji se sporadično ponavlja kroz oba sveska *Otvorenog društva* su Popperovi snovi o kraju međunarodnih zločina te metode kojima bi se to moglo postići. Kada se u obzir uzme i povijesni kontekst pisanja teksta, - onaj nacističkih osvajanja, jasno se

⁴⁶ Isto, str. 40

⁴⁷ Isto, str. 46

⁴⁸ Isto, str. 44

⁴⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Osnovne crte filozofije prava, Sarajevo, Biblioteka Logos, str. 17

može vidjeti zašto je Popper bio toliko kritičan prema shvaćanju povijesti kao sudca morala i sudbine naroda.

Osim što je, tumači Popper, metodološki gledano šarlatan, Hegel je i mrzitelj niza općenitijih humanističkih vrijednosti. Nacionalizam je, kaže Popper, posjedovao u periodu prije Hegela niz liberalnih vrijednosti i tendencija, a upravo ih je on izokrenuo u snažnu konzervativnu i autoritativnu silu.⁵⁰ Hegela između ostalog proglašava i temeljem politike marksističke krajnje ljevice, konzervativnog centra i fašističke desnice⁵¹ te konačno i karikom između Platona, točnije njegovih totalitarnih aspekata i modernog totalitarizma.⁵² Hegel je sastavni dio formule svakog fašizma i rasizma koji iz njega proizlazi. Fašizam će preuzeti osnovne hegelijanske pretpostavke te samo „duh“ pretvoriti u krv ili rasu shvaćajući totalitarni potencijal takve nauke.⁵³ Slika Hegela koju Popper slika jest ona šarlatana i manipulatora, koji kroz namjernu nerazumljivost i dijalektičke zavrzlake ima želju zavarati (ljudе željne znanja ili vjernike u vrijednosti otvorenog društva) u prihvaćanje apsolutističkih, konzervativnih ideologija zbog vlastite dobiti. Redovito se kroz Popperovu interpretaciju Hegela naglašavaju razni romantičarski ili mistični elementi (ideal junačkog života recimo) koji su još jedno plodno tlo totalitarnih ideologija sa svojom potrebom opravdavanja nemoralnih težnji. Hegelova je filozofija uz neznanstvenost također i inherentno nemoralna.

2.4. KRITIKA MARXA

Kritika je Marxa najopsežnija ali i najkompleksnija od tri te je teško prenijeti sve njene aspekte u ovakvom jednostavnom pregledu. Popper je svakako prema Marxu i marksizmu pokazivao daleko najveće simpatije, ali je u isto vrijeme marksizam i smatrao najčišćim oblikom historicizma koji je i najzaslužniji za fašizam.⁵⁴ Kao i kod svake kritike do sad, temelj je u historicizmu, no kod Marxa je Popperova interpretacija mnogo osobnija pošto je i sam bio „zaslijepljen“ marksističkom filozofijom. Osobna iskustva i simpatije svakako su bile poticaj na pažljivije iščitavanje te upozoravanje na pogrešna shvaćanja određenih aspekata.

Sukladno općoj kritici historicizma polazišna točka je sama neznanstvenost marksizma, ali i neodgovornost koja iz iste proizlazi s ambicijama koje upućuju prema utopijskom društvenom inženjeringu. U središtu teorije je proročanstvo o padu kapitalizma i problem stvaranja novog društva. Popper Marxa vidi kao dobronamjernog, ali lažnog proroka. Marx je bio u pravu kada je kritizirao nekontrolirani kapitalizam koji je obilježio devetnaesto stoljeće te i Popper hvali njegovu sociološku

⁵⁰ K. Popper, *Otvoreno društvo sv. II*, str. 58-59

⁵¹ Isto, str. 34

⁵² Isto, str. 35

⁵³ Isto, str. 61 - 62

⁵⁴ Isto

analizu, ali mu zamjera što ju konačno koristi proročki čineći cijelu filozofiju ne samo neznanstvenom, već i povijesno gledano – naprosto pogrešnom. Era nekontroliranog kapitalizma 19. stoljeća je gotova, a njen kraj se nije dogodio velikom revolucijom i preobrazbom u socijalističko društvo već postupnim traženjem većih prava za radnike. Takvo političko djelovanje je konačno i ono što im je omogućilo bolju poziciju u društvu, ali i donijelo više slobode.

Već na samom početku sekcije o Marxu Popper daje do znanja da to što je bio lažni prorok samo po sebi nije glavna optužba, već zavodjenje mnoštva inteligentnih ljudi takvom ideologijom i uvjeravanjem da je to racionalan način pristupanja problemima.⁵⁵ Koje su posljedice takve ideologije? Osim svih žrtva neuspješnih revolucija koje su trebale promijeniti oblik društva (usko vezani uz kritiku utopijskog inženjeringa), doktrina dobiva i širu povijesnu dimenziju. Popper uviđa određene sličnosti između teorijskih podloga marksizma i fašizma (historicizam, kolektivizam), ali krivicu marksizma vidi i direktnije u povijesnom marksističkom shvaćanju fašizma kao „posljednje postaje buržoazije“ koja će ionako pasti te korištenje takva vjerovanja kao opravdanja za političko nedjelovanje tijekom njegova uspona.⁵⁶ Riječ je o još jednoj negativnoj praktičnoj posljedici historicističkih vjerovanja.

Poveći dio kritike bavi se samim raskrinkavanjem metodologije marksizma, tj. dokazivanjem njegove neznanstvenosti. Riječ je o, povijesno gledano, ključnom elementu kritike, uzevši u obzir činjenicu da je problem marksizma u Popperovo doba bio mnogo aktualniji za totalitarne događaje svakodnevice od npr. pitanja platonizma. Ono što za potrebe rekonstrukcije Popperove političke misli valja istaknuti, jesu dvije stvari. Prvo: čak i kod metodološkog aspekta, Popper pronalazi elemente s kojima i nema toliko problema tj. vidi određena postignuća Marxovih radova, čak i ukoliko se ne slaže u potpunosti s njima (akumulaciju vidi kao trend, ne zakon). Drugo: neovisnost značajna dijela Marxova učenja u odnosu na Popperovu kritiku historicizma iste. Richard Hudelson je pokazao u članku iz 1980.⁵⁷ koliko zapravo malo Marxova filozofija ovisi o takvim, prema Popperu spornim segmentima. Čak i prihvaćajući kritike historicističkih aspekata, dobar dio Marxove misli ostaje netaknut. Kritika Marxa je drugačija od Popperovih prethodnih po više točaka, od kojih će se ključnom pokazati vrlo očita činjenica da Popper ne osjeća toliku odbojnost prema sadržajnom aspektu Marxove teorije društvenog uređenja, štoviše, pokazuje određene simpatije, baš i kao i prema Marxovim etičkim vrijednostima:

„Mislim da je Marxova vjera u biti bila vjera u otvoreno društvo“⁵⁸

Popper razumije važnost Marxovih socijalnih ciljeva, ali problem vidi u metodi njihova postizanja. Sadržajne teškoće koje Popper primjećuje bi se mogle sažeti u tri osnovne teze:

⁵⁵ Isto, str. 81

⁵⁶ Isto, str. 156

⁵⁷ Richard Hudelson, “Popper's critique of Marx” u *Philosophical Studies* 37 (3), 1980., str. 259 - 270

⁵⁸ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 188

1. Historicismizam tj. u Marxovu slučaju ekonomizam. Sve potencijalno negativne posljedice historicizma koje je Popper istaknuo u prethodnim kritikama, vrijede i u slučaju Marxa. Hegelijanski moralni futurizam pogotovo dolazi do izražaja u marksizmu koji najavljuje novo društvo kao neizbježno. Put koji Popper predlaže je situacijska analiza umjesto stvaranja nacrti idealnih država temeljenih na navodnim zakonima povijesnog razvitka.
2. Kolektivistička priroda socijalizma koja ugrožava individualnost. Iako Popper vidi socijalizam kao prihvatljiviji oblik kolektivizma u odnosu na nauke Platona i Hegela, primat svejedno daje individualizmu.
3. Vjerovanje u neučinkovitost i ideologijski značaj politike i političkog djelovanja što je u suprotnosti s Popperovim demokratskim vrijednostima.

3. FILOZOFIJA POLITIKE KARLA POPPERA

Slijedi pokušaj rekonstrukcije političke misli Karla Poppera. Rekonstrukcija se bazira ponajprije na *Otvorenom društvu*, ali sadrži i pozivanja na ostala djela i intervjuje. Poznato je da je Popper pred kraj života promijenio neke od svojih socio-političkih stavova - npr. onaj o motivaciji Marxa, nakon što je pročitao biografiju *The Red Prussian*.⁵⁹ Međutim, za detaljnu rekonstrukciju tih promjena naprosto nema dovoljno materijala, a i značaj samih promjena je upitan. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* ostaje spomenik filozofije politike Karla Poppera. Najpopularnije je i najutjecajnije ostvarenje iz polja te je kao takvo najpouzdanije kao osnovno polazište analize. Podjela je temeljena na 5 aspekata na koje se Popper najčešće vraća.

3.1. HUMANIZAM I ETIKA

Ako postoje niti vodilje Popperove kompletne filozofije, onda su to prvenstveno općepoznate humanističke vrijednosti poput tolerancije ili slobode. Na njih se redovito pozivao u svojoj filozofiji, bez straha da će zvučati pretjerano optimistično ili naivno. Kao što je i ranije istaknuto, kritika je osnovni cilj *Otvorenog društva* te Popperove stavove često treba tražiti indirektno, ili pak u bilješkama. U jednoj od njih donosi kratak pregled određenih osnovnih etičkih i političkih načela za koje se zalaže:

1. Tolerantnost prema svima koji nisu netolerantni i koji ne zagovaraju netoleranciju.
2. Moralna se pitanja moraju temeljiti na uklanjanju patnje ili muke
3. Borba protiv tiranije.⁶⁰

Treća je točka najapstraktnija i najočitija s obzirom na kritičko usmjerenje djela. Druga je točka ključna za razumijevanje Popperove filozofije politike. Popper drži da je sreća jedan od najopasnijih ciljeva koji se može imati u politici.⁶¹ Iz tog razloga bi se pažnja trebala usmjeriti ne na maksimaliziranje sreće, već na rješavanje problema nepotrebne ljudske patnje - pogotovo ako je riječ o problemima koji se danas mogu riješiti poput siromaštva i nezaposlenosti.⁶² Riječ je o pristupu koji se često naziva negativni utilitarizam.⁶³

Na drugom mjestu iznosi svoje viđenje humanističkih načela ljudske pravednosti:

1. Ravnopravnost tj. ukidanje prirodnih povlastica

⁵⁹ Nicholas Dykes, A Critique of Karl Popper's Critical Rationalism, *Philosophical Notes* No. 65, <http://www.libertarian.co.uk/lapubs/philn/philn065.htm> - pristupljeno 30.12.2018.

⁶⁰ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 218 - 219

⁶¹ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 221

⁶² K. Popper, *Beda historicizma*, str. 204

⁶³ W.Gorton, „Karl Popper: Political Philosophy“

2. Individualizam
3. Svrha država se nalazi u zaštiti slobode njezinih građana⁶⁴

Individualizam je motiv koji se redovito ponavlja ne samo kroz *Otvoreno društvo*, nego i kroz cjelinu Popperove filozofije. Moglo bi se protumačiti da je individualizam u Popperovoj misli isključivo svrha sam sebi, no njegova je uloga ciklička. Individua je ona koja bi trebala živjeti racionalno, i najvažnije - po vlastitoj odgovornosti. U svrhu izbjegavanja politizacije morala, Popper se redovito poziva na individualnu odgovornost koja uključuje i pomaganje drugima. Upravo se u tome i krije načelo umanjena muke u društvu. Sreća ovisi od individue do individue. Epistemološki gledano, osoba koja vlada ne može znati što je za drugoga sreća, pa bi postavljanjem svoje koncepcije sreće kao imperativa umanjio slobodu i individualnost drugih. S druge strane, umanjnje tuđe patnje kroz stvaranje općeg standarda ljudskog dostojanstva, kao i prilika za individualni razvitak, je nešto u čemu svi mogu pomoći. To uključuje i individualno djelovanje u obliku filantropskih akcija, na koje redovito poziva, i državne intervencije. Ističe tako npr. važnost dostupnosti obrazovanja svima kao jedan od zadataka države.⁶⁵ Državu samu mi kao individue moramo kontrolirati na temelju naše moralne odgovornosti i savjesti. Ne treba, međutim, ni stati na samo jednoj državi. Popper se zalaže i poziva na kontrolu međunarodnog kriminala više puta tijekom djela.⁶⁶ Riječ je o idealu kojeg se držao do kraja života. Devedesetih je npr. pozivao na bombardiranje vojske na području bivše Jugoslavije sve dok se ne obustave svi sukobi i zločini nakon njenog raspada, tj. nakon postizanja neovisnosti pojedinačnih zemalja.⁶⁷ Popper u bilješci naglašava epistemološki aspekt svog pristupa uspoređujući imperativ općeg umanjena patnje s demarkacijskom metodom baziranom na eliminaciji pogrešnog.⁶⁸ Iako Popper nije bio etički relativist, kritizirao je moralni pozitivizam i futurizam, tumačeći ih kao potencijalna opravdanja za činjenje štete drugima u svrhu većeg dobra. Prema Popperu, nema cilja koji opravdava sredstvo (osim demokracije, o čemu će kasnije biti riječ) i na takvom temelju on razvija metodu političkog demokratskog intervencionizma tj. postupnog društvenog inženjeringa. Ljudi trebaju biti vođeni vlastitom racionalnošću i vlastitom odgovornošću koja uključuje i vječnu spremnost na kritiku - kako usmjerenu prema sebi, tako i prema drugima. Popper racionalizam definira kao:

„stav spremnosti da se saslušaju kritički argumenti i da se uči iz iskustva. To je u biti stav priznanja: „Ja sam možda u krivu, a ti si možda u pravu i, uz napor, možda se približimo istini.““⁶⁹

⁶⁴ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 1 84

⁶⁵ Isto, str. 99

⁶⁶ Npr. fusnota broj sedam devetog poglavlja u *Otvorenom društvu* sadrži poveću digresiju na temu

⁶⁷ C. Oulton, „Political guru urges Balkan air attacks: Sir Karl Popper says only intervention will stop war“, <https://www.independent.co.uk/news/uk/political-guru-urges-balkan-air-attacks-sir-karl-popper-says-only-intervention-will-stop-war-1498300.html>, pristupljeno 16.1.2019.

⁶⁸ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 279

⁶⁹ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 211

Kao ideal poperijanskog čovjeka može se uzeti Sokrata. Njega je u *Otvorenom društvu* nazvao apostolom individualne etike.⁷⁰ Sokrat je, barem prema predaji, bio individualist, racionalan, intelektualno skroman i uvijek kritičan i prema sebi, i prema drugima. Takav aktivan život po racionalnom idealu je ono za što se Popper zalaže. Sokratovo intelektualno nasljedstvo Popper sa zanosom opisuje:

*„Već sam spomenuo neke značajke Sokratova nauka: njegov intelektualizam, tj. njegovu egalitarnu teoriju ljudskog uma kao univerzalnog sredstva sporazumijevanja; posebnu važnost koju pridaje intelektualnom poštenju i samokritičnosti; njegovu teoriju pravde koja se temelji na ravnopravnosti i njegov nauk da je bolje biti žrtva nepravde nego je nanositi drugima. Mislim da nam potonja značajka može pomoći da razumijemo srž njegova nauka, njegovo individualističko uvjerenje, njegovu vjeru u pojedinca kao svrhu samu po sebi“.*⁷¹

Te riječi bi se mogle uzeti za manifest humanističkih vrijednosti filozofije Karla Poppera. Kasniju inkarnaciju takvih vrijednosti Popper pronalazi u nauku ranog kršćanstva (danas je kaže, pravih kršćana jako malo⁷²). Rano kršćanstvo predstavlja kao usko vezano uz Sokratovske ideale - ponajprije zbog oprečnosti s platoničkim kolektivizmom koji se, prema Popperu, manifestira u židovskom ortodoksnom učenju. Mučeničke smrti ranih vjernika također vidi kao idejno vezane uz Sokratovu žrtvu. Treći puta se takva revolucija vrijednosti otvorenog društva mogla vidjeti u revoluciji 1789. To su događaji i ideali koji su izgradili zapadnu civilizaciju i njene vrijednosti, objašnjava Popper.⁷³ Pred kraj drugog sveska *Otvorenog društva* spominje međutim još jedno moralno učenje koje nas treba voditi, a to je, možda neočekivano - Marxovo. Marx je shvaćao važnost društvene odgovornosti te ga Popper uzima kao primjer osobe koja ju je ispravno zagovarala:

*„Marx je pokazao da društveni sustav može kao takav biti nepravedan.... naša se odgovornost širi na sustav, na institucije za koje dopuštamo da se održavaju... njegov osjećaj društvene odgovornosti i njegova ljubav prema slobodi moraju preživjeti.“*⁷⁴

Valja za kraj ove sekcije istaknuti još jednu ključnu te možda i najpoznatiju točku Popperove filozofije politike. Radi se o paradoksu tolerancije. Sloboda govora je načelo koje je Popper uzastopno naglašavao. Važnost slobode govora se krije u kritičkoj vrijednosti s jedne strane, ali i u nužnosti opće tolerantnog pristupa s druge. Ipak, postoje iznimke. Kao što je u ranije spomenutom isticanju najvažnijih etičkih načela Popper pokazao, tolerantni trebamo biti samo prema onima koji su i sami tolerantni. Slično kao i u slučaju drugog paradoksa kojeg spominje, onog slobode, ako toleranciju ne kontroliramo u određenoj mjeri - može doći do njenog nestanka. Uvjet kojim se ograničava i određuje što je tolerantno,

⁷⁰ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 114

⁷¹ Isto, str. 168

⁷² K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 220

⁷³ Isto, str. 228

⁷⁴ Isto, str. 198

a što ne, slijedi iz niza ranijih argumenata i temelji se na mogućnosti racionalne argumentacije. Nema potrebe za nasilnom državnom intervencijom prema netolerantnom ukoliko je ta strana spremna raspravljati.

3.2. DEMOKRACIJA I LIBERALIZAM

Popper je bio žestoki zagovornik demokracije i demokratski potaknutog intervencionizma. Značajan dio *Otvorenog društva* je usmjeren na predstavljanje prednosti liberalnog uređenja. Isto tako, jedan od ključnih argumenata Popperove kritike Marxa je povijesna činjenica da se niz problema nižih klasa uklonio ili umanjio upravo preko političke intervencije. Intervencija i demokracija su u Popperovu djelu usko povezani te se međusobno podrazumijevaju, proizlazeći zajedno iz opće potrebe za kritičkim pristupom. Popperovo shvaćanje demokracije je najbolje opisao John Watkins, pišući da je ono periklovsko. Demokracija bi, prema Popperu, trebala funkcionirati po principu „iako samo nekolicina može stvoriti zakon, svi ga smiju suditi.“⁷⁵ Takav bi princip na kraju trebao donijeti dobrobit svim stranama. Na temelju čega međutim Popper gradi takvo povjerenje u demokraciju?

Ključno pitanje filozofije politike je pitanje vladavine tj. njenog opravdanja. U slučaju kritike Platona, može se vidjeti, Popper pronalazi problem u takvom „Tko bi trebao vladati?“ pristupu. Popper tvrdi da je upravo Platon krivac za opću zbrku u disciplini zbog populariziranja pitanja suvereniteta i njegovih teorija koje filozofiju politike opsjedaju. Cijela premisa pitanja je, tvrdi Popper, potpuno pogrešna s obzirom na to da takva teorija ne obuhvaća i problem nasljednika. Koliko god dobar vladar bio, i koliko god racionalnim postupkom odabran - nitko ne može garantirati da će i njegov nasljednik, za kojeg bi trebala vrijediti ista teorija suvereniteta, biti takav. To je Popperu dovoljno da cijelu teoriju suvereniteta odbaci, a umjesto nje postavlja pitanje: „kako da političke institucije organiziramo tako da loši ili nesposobni vladari ne mogu učiniti previše štete?“⁷⁶

Uz takav problem nasljednika, Popper prepoznaje još jednu ključnu grešku teorija suvereniteta. Naime, i sama povijest je bezbroj puta pokazala da i najgori tiranin itekako ovisi ponajprije o svojim djelatnicima koji će tu tiraniju provoditi. Čista suverenost ne postoji.⁷⁷ Dakle, pitanja oko vladavine ne trebaju biti usmjerena na vladara, već na onog tko ga nadzire, tj. na institucije dizajnirane za takve potrebe. Kada se provede takvo preformuliranje, vladavine se mogu najjedostavnije podijeliti na dva tipa: one koje se može zamijeniti bez krvoprolića, i one koja se može zamijeniti samo revolucijom - koja će vjerojatno završiti u krvoproliću. Pošto će rijetko tko na krvoproliće gledati kao poželjno, prvi se

⁷⁵ John Watkins, *A whiff of Hegel in the open society?*, u I. C. Jarvie & Sandra Pralong (ur.), *Popper's Open Society After Fifty Years: The Continuing Relevance of Karl Popper*, New York, Taylor & Francis e-Library, 2005. str. 98

⁷⁶ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 107 – 108

⁷⁷ Isto, str. 109

oblik pokazuje kao bolji. Provedba takve vladavine je moguća kroz institucije koje će građanima omogućiti da pomoću izbora mijenjaju vladara koji im ne odgovora. Ukratko, prema Popperu je na koncu moguća ili demokracija ili tiranija.⁷⁸ Tako institucije, upravo kroz zadatak zaštite prava građana pomoću glasanja, štite od tiranije. Tiranija čak i ako se pokaže kao trenutno dobra, nema garanciju da će i u budućnosti biti takva.

Popperova ideja države nije usredotočena na vladara, već na institucije. One su sredstvo za kontroliranje vladara, ali i sredstvo za reforme. Obje funkcije se temelje na racionalnom ponašanju građana. Popper objašnjava:

„Demokracija pruža institucionalni okvir za reformu političkih institucija. Ona omogućuje da se institucije reformiraju bez primjene sile, a time da se prilikom koncipiranja novih institucija i prilagodbe starih upotrijebi razum.“⁷⁹

To dovodi do postupnog društvenog inženjeringa. Riječ je o metodi koju Popper prezentira kao prizemnu alternativu utopijskom inženjeringu - tipičnom za historicističke teorije i filozofe. Umjesto biranja konačnog političkog cilja prije praktičnih koraka (utopijski inženjering), metoda promjene u demokratskoj Popperovoj državi treba krenuti od preciznog identificiranja problema tj. pronalaženja najvećih i najozbiljnijih zala u društvu.⁸⁰ Sljedeći korak je debata o tom problemu. Kroz nju se ističu problemi kod nekih od potencijalnih rješenja i bira se ono najbolje - idealno prema principu umanjenja patnje. Cijeli takav pristup ovisi o stvaranju i radu institucija. Neke od takvih institucija koje Popper spominje su: zdravstveno osiguranje, osiguranje za slučaj nezaposlenosti, proračunske stavke za sprečavanje gospodarskih kriza ili pak razne prosvjetne reforme. Pozitivna strana pristupa je što čak i ukoliko se pogriješi, povratak na staro je jednostavan te kobnih posljedica utopijskog inženjeringa neće biti.⁸¹ Takav se pristup ponekad tumači kao inkrementacijski.⁸² Komentirajući prijedlog takvog političkog djelovanja Bryan Magee objašnjava - dok je možda na teorijsko-filozofskoj razini takva metoda očita, i uz to krajnje neinventivna, kao praktični ideal je još uvijek relativna novina.⁸³ Ta je metoda, barem prema načinu kako je prezentirana, lišena specifičnijeg političkog opredjeljenja. Magee ističe da ona može biti primijenjena od svih političkih opcija koje se nalaze unutar demokratskog spektra.⁸⁴ To je zasigurno tako po Popperovoj namjeri. Time je pokušao predložiti racionalni, znanstveni pristup praktičnim problemima. Upravo će se takav prijedlog političkog djelovanja pokazati instrumentalnim u prihvaćanju Poppera od strane nove desnice. Metodološki gledano, na prvi pogled,

⁷⁸ Isto, str. 111

⁷⁹ Isto, str. 113

⁸⁰ Isto, str. 140

⁸¹ Isto, str. 141

⁸² Fred Eidlin, "Popper's social-democratic politics and free-market liberalism", *Critical Review* Vol. 17, Nos. 1—2, 2005., str. 35

⁸³ Bryan Magee, What use is Popper to a practical politician? u I. C. Jarvie & Sandra Pralong (ur.), *Popper's Open Society After Fifty Years: The Continuing Relevance of Karl Popper*, str. 148

⁸⁴ Isto, str. 150

takav pristup slavi liberalna uređenja i kapitalistički *status quo* nad socijalističkim revolucionarnim idejama. Nije teško vidjeti zašto pristup u kojem se rješenje svakog problema traži u odgovarajućoj instituciji ima konflikte s marksističkim shvaćanjem politike kao nesposobne za značajne promjene. Problemi prava radnika su se, vjeruje Popper, riješili upravo preko institucija poput sindikata, ali i pregovaranja i štrajkova.⁸⁵

Još jedan predmet Popperove kritike su teorije o prirodnom stanju. Pogotovo je kritičan prema onima koji prirodno stanje predstavljaju kao pozitivno – npr. J. J. Rousseau. Na posljednoj stranici prvog sveska *Otvorenog društva* Popper tako proklamira:

„Nema povratka u harmonično prirodno stanje. Ako krenemo natrag, onda moramo ići do kraja – moramo se vratiti među zvijeri.“⁸⁶

Popper kritizira romantično idealiziranje života u prošlosti, još neopterećenog današnjim nepogodnostima koje kvare čovjeka koji je tada mogao živjeti sretnije i slobodnije. Takve kritike su usko vezane uz Popperov paradoks slobode. Popper objašnjava probleme s potpunom slobodom koja je bila odlika navodnog prirodnog stanja. Slabiji će uvijek lošije proći od jačeg. Čak i u hipotetskom prirodnom stanju, nisu svi rođeni pod istim uvjetima što nužno rezultira umanjnjem slobode za one manje sretne. U državnom sustavu s druge strane, ako se čovjeku ponudi potpuna sloboda, on ju može iskoristiti za odbacivanje zakona i države. Popper ističe da se to i više puta tijekom povijesti i dogodilo. Paradoks slobode je još jedan od argumenata u korist demokratskom institucionalnom sustavu. Slobodu treba regulirati do razine na kojoj nije rizik sama sebi. Potpuna sloboda je nepoželjna te je njeno romantiziranje u naukama o prirodnim stanjima neodgovorno.

Liberalno uređenje unutar demokratskog okvira je također, prema Popperu, nužnost. Pogotovo nakon što se prihvate opće humanističke vrijednosti i načela koja je smatrao najvažnijim – najočitiije individualizam. Individualna sloboda je osnovna pretpostavka otvorenog društva, tj. temeljna vrijednost koju država treba omogućiti i zaštititi. Iz takvog naglaska na individualnosti proizlazi i važnost tržišta, tj. ekonomski liberalan aspekt. Tržište ima važnu ulogu u otvorenom društvu, premda Popper i ne govori toliko o njemu na praktičnoj razini - vrlo moguće zbog vlastitog nedostatka šireg znanja o ekonomiji.⁸⁷ Postoje sporovi oko njegovih stavova o tržištu, pogotovo kada se u obzir uzme i njegovo prijateljstvo s Friedrichom Hayekom. Popper je više puta rekao da je Hayekov *Put u ropstvo*, slavljen kao jedno od temeljnih djela neoliberalizma, mogao biti treći svezak *Otvorenog društva*.⁸⁸ Priroda njihovog intelektualnog odnosa, koji je kompleksniji nego što bi se isprva mogao učiniti, zasad će biti ostavljena po strani. Problem će nešto detaljnije biti analiziran u sekciji posvećenoj pitanju slobode kod Poppera,

⁸⁵ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 168

⁸⁶ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 178

⁸⁷ U bilješci 9, poglavlja 10 *Otvorenog društva* direktno kaže: “osobno me ne zanima trgovina niti poznajem mnogo ljudi koji se bave tim područjem”. K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 292

⁸⁸ Jeremy Shearmur, „Popper and Classical Liberalism“, *Economic Affairs*, Volume 21 issue 4, 2001 str. 37

koje naravno uključuje i pitanja tržišta i njegove kontrole. Bez obzira na redovito naglašavanje važnosti protekcionizma i državnih intervencija, mora se prihvatiti činjenica da je Popper bio zagovornik tržišnog gospodarstva i u njemu vidio neophodan instrument razvitka države.

Prednosti tržišta Popper iznosi u svom povijesnom pregledu razvitka otvorenih društva. Pregled je otprilike ovakav: tržište je, već od same pojave, najjača sila u borbi protiv zatvorenog društva. Razvija se u kontekstu porasta stanovništva, tj. posljedica istog za vladajuće klase. Razvoj pomorske trgovine i susret s drugim civilizacijama pokazao je nepotrebnost tribalističkih uređenja. Isto tako, vlastito trgovačko djelovanje je dalo dozu individualnosti koja je do tada bila nepoznata u strogo kolektivističkom društvu. Kroz takva otkrića, klasne podjele nisu više same po sebi dane. Individua nije više mogla pronaći sigurnost u svome plemenu te je dobila novi pritisak – onaj za racionalnošću i odricanjem od emotivnih društvenih potreba. Tada nastaje i svijest o klasnim razlikama te napetosti među njima.⁸⁹ Popper kao povijesne slučajeve razvitka društva kroz trgovinu navodi Atenu (koju redovito spominje kao primjer rane tendencije civilizacijskog napretka), ali i Sumerane, (kod kojih primjećuje povezanost između znanstvenog djelovanja i trgovine.)⁹⁰ Bez obzira na skeptičnost prema naivnijim inkarnacijama slobodnog tržišta, Popper nije uzimao u obzir postojanje naglašenijeg planskog gospodarstva u otvorenom društvu. Slijedeći osnovne epistemološke i etičke pretpostavke Popperove filozofije, društveno uređenje, ako želi biti otvoreno, mora biti liberalno-demokratsko.

Zbog crno-bijelih podjela (demokracija ili totalitarizam, Atena ili Sparta), i naglašavanja nužnosti određenih oblika društva, može se učiniti da je Popper imao apsolutnu, apriornu isključivost prema svemu što nisu čistokrvne liberalno-demokratske teorije. Na tom tragu postoje i tumačenja sadržajne praznine Popperove države i metode političkog djelovanja kao sredstva za bezuvjetno održavanje najosnovnijih pretpostavki kapitalističkog uređenja. Vjerojatnije je ipak, a i konzistentnije s ostatkom Popperove filozofije, da je namjera bila neisključivost, tj. *pokušaj* političke neobojanosti teorijskog okvira. Ne radi se o bezuvjetnom održavanju radikalno centrističke inkarnacije liberalne demokracije, Popper kroz takvo državno uređenje tek želi stvoriti najosnovniji okvir za daljnji razvitak tolerantnog društva. Primjer Popperovog inzistiranja da se pozove socijaliste u klasično liberalnu *Mont Pelerin* grupu,⁹¹ u kojoj je sudjelovao, je samo jedan od primjera njegove volje za stvaranjem kontinuiranog dijaloga s različitim stranama, barem van osobne razine. Otvoreno društvo, tj. demokracija u njemu, temeljili bi se na pluralitetu mišljenja i stvaranju racionalnih kompromisa između svih strana (dok god su u sferi tolerancije) što je i uloga prije spomenutih institucija. Institucije su, Popper tumači, rezultat kompromisa s okolnostima i interesima.⁹²

⁸⁹ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 156-157

⁹⁰ Isto, str. 292

⁹¹ J. Shearmur, *The Political Thought of Karl Popper*, str. 30

⁹² K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 141

Sve stranke, kojeg god oprijedljenja, za sudjelovanje u politici tek moraju slijediti određena pravila demokratskog djelovanja. Ta pravila su: nesvođenje demokracije na vladavinu većine⁹³, ograničenje vladareve/vladine moći upravo na temelju većine, razlikovanje prije spomenuta dva oblika vlasti, nemogućnost ukidanja demokracije te politika stvaranja institucija u svrhu njenog održavanja kao i još nekoliko varijacije na navedeno.⁹⁴ Sve ostalo jest na individuama da kroz svoje djelovanje, kako u tržištu, tako i u reformama razviju u smjeru koji će poboljšati kvalitetu života svima, bio to ljeviji ili desniji smjer unutar navedenog okvira.

3.3. NACIONALIZAM I RASIZAM

O temi nacionalizma i rasizma u Popperovoj filozofiji politike se nema mnogo toga za reći jer je Popper po tom pitanju pogotovo jasan i nedvosmislen - iako možda i radikalniji od očekivanog. Karl Popper se kroz *Otvoreno društvo* pokazuje kao relativno radikalni protivnik rasnog, nacionalnog ili vjerskog zanosa, ali i njihove uloge u politici. U kontekstu prisjećanja na klimu antisemitizma koja je nagoviještala pad demokracija i drugi svjetski rat, Popper kritizira rasni zanos. Ne samo onaj fašista već i drugih strana. Onodobni nacionalni zanos Židova kao reakciju na mržnju isto daje kao primjer nepoželjnog. Rasni i nacionalni zanos bilo koje vrste Popper naziva ne samo glupim, nego i pogrešnim i zlim.⁹⁵ U jednoj od prvih fusnota *Otvorenog društva* objašnjava nastanak mita o izabranom narodu kao rezultat progona, ali i potencijal takvih nacionalnih ili rasnih mitova za stvaranje historicističkih vjerovanja. Kritika je bliska onoj marksizma i mita o sudbini proletera.⁹⁶ Nacionalizam i rasizam su usko vezani uz historicizam i fašizam, pogotovo kada se u obzir uzme Popperova teza o povezanosti Hegela i fašizma (krv zamjenjuje duh). Nacionalizam oduzima i dio individualnosti. Tijekom kritike Hegela u kojoj se nacionalizmom nešto detaljnije bavio Popper piše:

*„nacionalizam se poziva na naše plemenske instinkte, na strast i predrasudu, te na nostalgičnu želju da se oslobodimo pritiska individualne odgovornosti koju on pokušava zamijeniti kolektivnom ili grupnom odgovornošću“.*⁹⁷

Pitanje nacionalizma je na taj način povezano i uz pitanje vladavine – točnije problem rusoovske ideje vladavine naroda tj. opće volje. Nije teško vidjeti kako ideja prihvaćanja opće volje kao odluke *jednog naroda* također umanjuje ulogu individue, ali i kritičkog pristupa koji je toliko važan u Popperovom pristupu politici. Na taj način, nacionalizam je u potpunosti kontradiktoran sa samim

⁹³ Popper je izrazito kritičan prema ideji volje naroda npr. Karl Popper, *Conjectures and Refutations*, New York, Basic Books, 1962. str. 347 - 350

⁹⁴ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 152

⁹⁵ K. Popper, *Unended Quest*, str. 120

⁹⁶ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 180

⁹⁷ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 52

temeljnim vrijednostima za koje se Popper zalaže. To će sve rezultirati i u njegovoj kritici ideje nacionalne države koju, osim što smatra filozofski nazadnom, vidi i kao povijesno netočnu koncepciju. Načelo nacionalne države je nešto što je, kaže, nažalost postalo pretpostavljeno - dobrim dijelom nesvjesno. Tako su čak i „istinski demokrati“ poput Wilsona ili Masaryka tek žrtve reakcionarnih pokreta.⁹⁸ Kroz svoju kritiku nacionalnih država Popper se iskazuje kao multikulturalist. Valjalo bi još samo kao dodatak uputiti na neobjavljeni intervju koji Jeremy Shearmur spominje u biografiji Karla Poppera. U njemu Popper, kada je upitan o manjinama unutar „nacionalne“ države, primat daje njihovoj zaštiti, a ne njihovoj političkoj neovisnosti.⁹⁹ Radi se o još jednom primjeru Popperove preferencije intervencijskog rješavanja negativnog u obliku zaštite u kontrastu s kreacijom novih tvorevina. Možda i više nego kod bilo kojeg drugog pitanja, Popperov stav o nacionalnom ili rasnom zanosu nastaje kao rezultat ostatka nauke. Takve vrste zanosa nose sa sobom naglašeni esencijalistički i holistički aspekt zbog kojeg nema mjesta za njihovu veću ulogu u otvorenom društvu.

3.4. SLOBODA I JEDNAKOST

U svojoj autobiografiji Popper je rekao:

„Ostao sam socijalist nekoliko godina nakon mojeg napuštanja marksizma, i kada bi socijalizam bio moguć u kombinaciji s individualnom slobodom, još uvijek bih bio socijalist“ (prijevod F.L.)¹⁰⁰

Koliko god zvučao sadržajno prazno, navedeni citat vjerojatno najbolje objašnjava ključne preokupacije Popperove filozofije politike. Politička misao Karla Poppera tako najveću širinu i razvijenost pokazuje upravo na problemu odnosa slobode i jednakosti. Popper je više puta tijekom svoga života rekao da smatra slobodu važnijom od jednakosti.¹⁰¹ Takve izjave su svakako pomogle u interpretiranju njega kao ikone neoliberala utjelovljenim u ličnostima poput Ronalda Reagana i Margaret Thatcher koji dolaze na vlast krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Ipak, Popperova je misao išla mnogo dublje od apriornog slavljenja slobodnog tržišta, bez obzira na to što je ponekad predstavljena kao takva od mislilaca s obje strane političkog spektra. Može se pretpostaviti da teoretičari desnijeg političkog opredjeljenja naglašavaju takvu interpretaciju zbog Popperove kritike Karla Marxa. Ljevica bi, barem u svojim radikalnijim inkarnacijama, tada slične aspekta naglašavala, upravo da diskreditira istu tu kritiku kao izrazito ideološki obojanu. Pretpostavke po strani, kritika marksizma je, od tri glavne *Otvorenog društva*, uvjerljivo najblaža. Redovito se između kritičkih točaka može pronaći i izražavanje simpatije prema Marxu i socijalizmu: „*Marxova užasna slika*

⁹⁸ Isto, str. 53

⁹⁹ J. Shearmur, *The Political Thought of Karl Popper*, str. 88

¹⁰⁰ K. Popper, *Unended Quest*, 36

¹⁰¹ Npr. Isto

ekonomije njegova doba nažalost je točna¹⁰², „Smatram da nepravедnost i nečovječnost neobuzdanog „kapitalističkog sustava“ kako ga je opisao Marx nije upitna“¹⁰³, „Protiv...Marxove analize kao opisa neobuzdanog kapitalizma ne može se puno toga kazati“¹⁰⁴. Nakon odbacivanja marksističkog tumačenja povijesti kao neznanstvenog Popper ipak ističe: „moramo je shvaćati kao ništa nego vrijednu sugestiju da stvari razmatramo u njihovu odnosu prema njihovu ekonomskom temelju.“¹⁰⁵ Na drugom pak mjestu, pričajući o Marxu i Engelsu, govori: „bili su veliki, originalni mislioci s novim idejama...“ (prijevod F.L)¹⁰⁶ i „socijalno uređenje u kojemu postoji veliko siromaštvo i veliko bogatstvo, činilo mi se kao nepravедno i nepodnošljivo.“ (prijevod F.L)¹⁰⁷ Iako ga je od marksizma odbilo više puta spomenuto iskustvo iz mladosti koje upućuje na neodgovornost marksističke filozofije, njegov konačni raskid od socijalizma uzrokovala je prevelika birokratska moć nad građanima.¹⁰⁸, ¹⁰⁹ Pokazano je već da je sloboda osnovna pretpostavka Popperove filozofije. Dokle ona međutim ide? Podrazumijeva li i nekontrolirana slobodna tržišta?

Tijekom kritike Platona Popper upozorava na probleme koji proizlaze iz pitanja poput „Što je država?“ ili „Kako je ona nastala?“. Prvo će pitanje upućivati na esencijalističku problematiku, a drugo na historicističku te ih se stoga treba izbjegavati. Kao što je ranije napomenuto, teorija suvereniteta nije nešto čemu Popper pridaje veliku intelektualnu vrijednost. Popper umjesto toga poziva na praktične probleme i postavlja pitanje - što trebamo tražiti od države. Odgovor koji humanist prema Popperu daje je:

„...zahtijevam da država ograniči slobodu građana što ravnomjernije i ne više nego što je nužno da bi se ograničila svima jednako.“¹¹⁰

Prava sloboda je moguća tek preko regulacija. Time se Popper vraća do paradoksa slobode. Paradoks slobode je u *Otvorenom društvu* ranije formuliran u kontekstu kritike Platona. U slučaju Marxa, paradoksu slobode se vraća s nešto drugačijim ciljem. Prva je inkarnacija kod Platona svoju svrhu imala u pokazivanju problema neograničene slobode u kontekstu vladavine tj. opasnosti od

¹⁰² K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 175

¹⁰³ Isto, str. 119

¹⁰⁴ Isto, str. 160

¹⁰⁵ Isto, str. 107

¹⁰⁶ Karl Popper, „Theoretical Background – Karl Popper“ u A.T. Ferguson, *Revolution or Reform?: A Confrontation*, str. 95

¹⁰⁷ K. Popper, *Unended Quest*, 36

¹⁰⁸ Karl Popper, „Theoretical Background – Karl Popper“ u A.T. Ferguson, *Revolution or Reform?: A Confrontation*, str. 62

¹⁰⁹ Slično je svjedočanstvo Marka A. Notturna koji iznosi anegdotu iz Popperova života koju mu je Popper ispričao nedugo prije smrti. Prema Notturnu, Popper se konačno raskrstio sa socijalizmom zbog „problema moći“. Popper je, radeći u domu za nezbrinutu djecu, morao proći kroz dugotrajan i kompliciran birokratski proces, samo da bi nabavio jod za ozlijeđeno dijete. Nakon toga je, objašnjava Notturno, rađe plaćao slične stvari „iz vlastitog džepa“ nego opet prolazio kroz takav proces. Mark A. Notturno, „The Open Society and Its Enemies: Authority, Community, Bureaucracy“ u Jarvie, I.C., i Pralong, Sandra (ur.), *Popper's Open Society After Fifty Years: The Continuing Relevance of Karl Popper*, str. 52 – 53

¹¹⁰ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 98

„suviše naivne verzije liberalizma, demokracije i načela većinske vladavine.“¹¹¹ U sekciji o Marxu se vraća na problematiku u kontekstu trgovine tj. ekonomije. Nije teško primijetiti da Popper vidi još jednu opasnost kod „naivne verzije liberalizma“. Radi se o opasnostima nekontroliranog tržišta. Novi paradoks slobode tako upozorava: u društvu u kojemu postoje ekonomski jaki, oni posjeduju mogućnost teroriziranja ekonomski slabog. Kroz svoj višak, ekonomski jaki mogu slabe lišiti slobode. Odgovor na problem krije se u političkom djelovanju, točnije u ekonomskom intervencionizmu koji treba zamijeniti neobuzdane inkarnacije kapitalizma.¹¹² Kritika naivnog liberalizma širi se i do klasičnog liberalnog argumenta „jednakih mogućnosti.“ Takav princip je, ističe Popper, potreban, ali ne i dovoljan. Ljudi nisu jednaki, i kao takvi neće svi dobiti jednake mogućnosti samim postavljanjem općevažućih zakonskih okvira. Takvo površno shvaćanje „jednakih mogućnosti“ je još jedan od koraka do eksploatacije manje sretnih, talentiranih ili nemilosrdnih.¹¹³

Država u Popperovoj filozofiji je ponajprije okvir za djelovanje individua i na njima je kakvu će državu točno stvoriti. Popper je svjestan problema moralnosti i nemoralnosti zakona unutar države, ali taj će problem opet usmjeriti na individu. Ona treba biti čuvar moraliteta države, a ne suprotno – inače se ponovno dolazi do kolektivism. „Ne želimo politiziranje morala“, naglašava Popper na jednom mjestu.¹¹⁴ Ipak, kao što se moglo vidjeti iz Popperova humanističkog poimanja države, ona mora biti protekcionistička. U slučaju otvorenog društva to znači da bi u područje moralne politike zadirala u onoj mjeri koja je dovoljna da čuva slobodu i mogućnosti građana. Ranije je spomenuto da Popper nije imao problema s potencijalnim uvođenjem svima dostupnog osiguranja u slučaju nezaposlenosti ili zdravstvenog osiguranja kroz institucionalno djelovanje. Pričajući o zaštitničkoj funkciji države kao primjer ne daje tipično liberalnu pretpostavku zaštite od ubojstva, već naglašava odgovornost države da svi građani dobiju obrazovanje, čak i ako im to platežna moć ne omogućuje. To su određeni republikanski aspekti Popperove misli koje ga udaljavaju od klasičnih liberala i po problemu koncepcije jednakih mogućnosti.

Polazište neoliberalne interpretacije Poppera je donekle razumljivo zbog njegovog konstantnog naglašavanja primata slobode, međutim, sve sličnosti na svakom sljedećem koraku staju. Popper je državu smatrao potencijalno izrazito opasnom - riječ je o neosporivoj činjenici njegove misli. Isti je stav također imao i prema ekonomskoj ili bilo kojoj drugoj moći. Činjenica je da je u Popperovoj političkoj misli upravo uloga države da slobodu postigne i osigura, što je suprotno libertarijanskom shvaćanju. Sloboda je nešto što se *tek treba postići* kroz političko djelovanje, ne nešto što je dano i što država ne smije dirati. Preddržavna sloboda je, vidjelo se, nepoželjna. Kontrola ekonomije mora se provesti, ali ne na način da se poveća moć vladara. Popper zbog toga razlikuje dvije metode ekonomske intervencije:

¹¹¹ Isto, str. 110

¹¹² K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 120

¹¹³ Isto, str. 122

¹¹⁴ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 101

prva je stvaranje zakonskih okvira kroz institucionalno djelovanje (ograničavanje moći zemljoposjednika npr.), a druga izravno djelovanje ovlaštenih državnih organa u svrhu postizanja ciljeva vladara.¹¹⁵ Samo prvi od dva pristupa je prihvatljiv u većini slučajeva. Kod djelovanja državnih organa je problem što oni često ne nude temelj za raspravu i kritiku. Njihovo djelovanje je krajnje subjektivno te je blisko utopijskom inženjeringu. Takvi aspekti taj pristup čini manje racionalnim.

Ipak, kao što je pokazano u sekciji o liberalizmu otvorenog društva, neosporivo je da je Popper vidio važnost tržišta i njegova utjecaja na društvo. Vidjelo se da tržištu priznaje i važnu povijesnu ulogu - upravo je tržište bila jedna od glavnih sila koja se borila protiv zatvorenog društva. Bez obzira na naglašavanje intervencionističke uloge države u ekonomiji, Popper je bio protivnik planskog gospodarstva i centralnog planiranja. Takav stav se može povezati uz njegovu kritiku intervencija koje dolaze izravno od vlasti umjesto kroz institucionalne, kritičke odluke. To pojašnjava bilješka u kojoj Popper stvara poveznicu s Hayekom. Popper objašnjava da se ono što Hayek naziva centraliziranim i kolektivističkim planiranjem može izjednačiti s njegovom koncepcijom utopijskog društvenog inženjeringa.¹¹⁶ Popper se poziva na Hayekovo objašnjenje opasnosti planskog pristupa koji je štetan za slobodu pojedinca kao potrošača. Iako određena tumačenja Poppera ističu da je on na tržište gledao ponajprije kao na instrument napretka,¹¹⁷ očito je da je vidio i etičku dimenziju u njemu. Ponajprije u kontekstu slobode izbora.¹¹⁸ Pomno slijedeći Popperove humanističke pretpostavke, stav oko potrošača nije ni mogao biti bitno drugačiji. Iako će nedostatak kontrole i intervencije u planiranju izazvati paradoks slobode, pretjerivanje će dovesti do paradoksa državnog planiranja. Tako Popper tumači planiranje i interveniranje koje na koncu ponovno rezultira gubitkom slobode.¹¹⁹

To konačno dovodi i do jednog od spornijih pitanja Popperove političke misli - njegova odnosa s Friedrichom A. Hayekom. Hayek je bio liberalni ekonomist, jedan od glavnih intelektualnih utjecaja na razvoj neoliberalne ekonomije - kao kontrast prevladavajućem keynzijanizmu njegova doba. Poveznica se može pogotovo učiniti važnom kada se u obzir uzme Popperovo nazivanje *Puti u ropstvo* trećim sveskom *Otvorenog društva*.¹²⁰ Riječ je o kompleksnom pitanju o kojemu su se pisale čitave knjige koje kritički analiziraju brojne aspekte njihovog intelektualnog odnosa.¹²¹ U članku *The Great Society and the Open Society: Liberalism in Popper and Hayek* Richard Vernon sažeto prezentira zajedničke točke, ali i razloge nekompatibilnosti dvaju učenja. Popperovo otvoreno društvo i Hayekovo veliko društvo imaju sličnosti u svojim koncepcijama, ali provedba i metoda njihova postizanja su

¹¹⁵ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 126

¹¹⁶ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 279.

¹¹⁷ W. Gorton, „Karl Popper: Political Philosophy u Internet Encyclopedia of Philosophy“

¹¹⁸ Karl Popper u I. C. Jarvie & Sandra Pralong (ur.), *Popper's Open Society After Fifty Years: The Continuing Relevance of Karl Popper*, str. 37

¹¹⁹ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 125

¹²⁰ J. Shearmur, *Popper and Classical Liberalism*, str. 37

¹²¹ 2009. izlazi *Popper, Hayek and the Open Society* Calvina Hayesa, a 2018. *Hayek and Popper: On Rationality, Economism, and Democracy* Marka A. Notturna

značajno drugačije. Hayek ovisi o apstraktnim zakonima i vrijednostima tipičnim za čistokrvnije liberalne mislioece dok Popperova metoda političkog djelovanja kreće od prisutnog problema i kroz državne intervencije želi postići rezultat. Već je istaknuta odsutnost stvarne ekonomije u Popperovoj filozofiji politike, što je (kako ističe Vernon)¹²² rezultat ponajprije njegove preokupiranosti postizanjem znanstvenog pristupa političkim problemima. Tržište međutim ne funkcionira po znanstvenim pravilima i kao takvo nije od velikog interesa Popperovoj teoriji, tj. postoji neovisno od nje. Sam Popper je rekao da o ekonomiji nema veliko znanje te se uglavnom ograničavao na teorijske pretpostavke koje proizlaze iz širih filozofskih problema. Popper želi stvoriti politički temelj koji će kontrolirati neplanirane posljedice. Hayek, u potpunom kontrastu, upravo neplanirano vidi kao glavni motiv razvitka.¹²³ Slične zaključke više puta iznosi i Shearmur te naglašava da, iako je Popper možda tvrdio da se u potpunosti slaže s Hayekom, prave intelektualne povezanosti između dvije misli nikada nije bilo.¹²⁴¹²⁵ Razlika je na koncu u tome da kada Popper priča o slobodi, rijetko kada govori o slobodi tržišta. Kao što je vidljivo iz kritike marksizma, neobuzdani kapitalizam gleda kao stvar prošlosti. Popper je na prvom mjestu imao slobodu racionalnog djelovanja, gdje je tržište samo jedna od njenih točaka, ali ne i ključna. O problemima suvremenog nekontekstualiziranog čitanja koje dovodi do shvaćanja Poppera kao neoliberala će kasnije biti još riječi. O Hayekovom konzervativnom pogledu na tržište izdvojenom iz konteksta rasprava o slobodi Popper nije imao dobro mišljenje. U pismu iz 1948. objašnjava Hayeku probleme sa slobodnim tržištem, točnije problem toga da ono ne štiti slabije. Hayeka je kritizirao i osobno u kontekstu njegovog izbjegavanja spominjanja važnosti pomaganja ekonomski slabijima.¹²⁶ Točna se priroda odnosa između dvojice mislioece nikada neće u potpunosti precizno interpretirati, ali može se sa sigurnošću reći da Popper, za razliku od Hayeka, nije bio zagovornik čistokrvnog slobodnog tržišta. Radi se o aspektu preko kojega je Popper redovito prelazio prilikom stvaranja poveznice između koncepta vlastitog otvorenog i Hayekovog velikog društva.

Popper je smatrao slobodu važnijom od jednakosti. Uviđao je da nejednakost ima svoju ulogu te da je u određenoj mjeri i poželjna.¹²⁷ Pozivao se i na jednog od svojih najvećih utjecaja Immanuela Kanta i njegovu primjedbu o raznolikosti, nejednakosti i individualnosti kao glavnim uvjetima moralnog i materijalnog napretka.¹²⁸ Međutim, nekontekstualizirano čitanje takvih fragmenata stvara pogrešnu sliku o tom pitanju unutar Popperove političke misli. Takvi su isječci okruženi žestokim napadom na neobuzdani kapitalizam i naivne inkarnacije liberalizma. Društvo kroz svoje djelovanje mora stvarati praktične odgovore na aktualna pitanja unutar liberalnog okvira, no nema sumnje da je Popper na strani

¹²² Richard Vernon, "The "Great Society" and the "Open Society": Liberalism in Hayek and Popper" u *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, Vol. 9, No. 2, 1976., str. 267

¹²³ Richard Vernon, "The "Great Society" and the "Open Society" str. 261-276

¹²⁴ J. Shearmur, *Popper and Classical Liberalism*

¹²⁵ J. Shearmur, *The Political Thought of Karl Popper*, str. 22

¹²⁶ Isto, str. 28 - 29

¹²⁷ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 219

¹²⁸ Isto, str. 355 - 356

republikanski orijentiranih rješenja tih pitanja. Intervencije poput zdravstvenog osiguranja i besplatnog školstva gleda kao poželjne. Jednakost je i sama *jedan od* ciljeva, ali ne smije postati primarni jer bi posljedice toga mogle biti kobne.

3.5. REVOLUCIJA I PROMJENA

U široj intelektualnoj javnosti popularno viđenje Popperove političke misli kao izrazito konzervativne, protiveći se svim promjenama od kapitalističkog *status quo* društva, ne može se u potpunosti prihvatiti kao valjano. Popper je svakako bio protivnik revolucija - njegov stav o njima je konzistentni produžetak misli iz područja teorije znanja i prije iznesenih problema utopijskog inženjeringa. Ipak, nije pravedno reći da je bio borac protiv promjena, pogotovo kada je jedna od ključnih točaka kritike Heraklita i Platona bila upravo njihova navodna mržnja prema promjenama. Slično, ali uz preokret, kritizira i Hegela. Zaustavljen razvoj je obilježje zatvorenog društva - otvoreno društvo uvijek mora težiti prema promjeni na bolje. Samo ta promjena mora krenuti od shvaćanja naših ograničenja te biti provedena savjesno i odgovorno u odnosu na njih. Prema Popperu, to je i etički i epistemološki ispravnije. Odbacivanje nacrtu idealnih (ili manje idealnih) utopija tjera nas da se usredotočimo na našu stvarnost i iz nje kao temelja gradimo promjenu na bolje. Daleko od toga da je Popper samim prijedlogom pristupa postupnih promjena iznio nešto radikalno novo ili kompleksno - pitanje „dana poslije revolucije“ je uobičajeno mjesto kritike, često i u lijevo orijentiranih mislilaca. Stoga nema potrebe da se taj aspekt toliko naglašava kao konzervativan.

Popper neosporivo vjeruje u promjenu i shvaća njenu važnost te proklamira: „može se očekivati da će se ideje i ideali mijenjati“. ¹²⁹ Upravo je ta vjera u promjene ideala i ideja ono što ga dodatno tjera dalje od utopijskog planiranja. Revolucije biraju cilj prvo, a tek onda smišljaju korake kako do njega doći. Koliko god potencijalno bude savršena određena radikalna utopijska tvorevina, njeno će vrijeme prije ili poslije proći. Što nakon toga često slijedi jest nasilno zaustavljanje promjene. Preko postupnog inženjeringa s druge strane možemo pronaći odgovore na aktualne probleme - jedan po jedan. Problemi će redom iznova dolaziti u različitim oblicima kako će vrijeme prolaziti. Revolucionarni kritički razvitak naših ideja, teorija ili hipoteza koji odgovoraju na aktualne probleme mijenjaju nasilne revolucije koje su tražile tolike radikalne ljudske žrtve. ¹³⁰ Popperova država bi, idealno gledano, u svome pristupu trebala biti stalno u dosluhu s vremenom. Kao takva trebala bi biti spremna dati racionalne odgovore na sva pitanja koje vrijeme donese.

¹²⁹ Isto, str. 142

¹³⁰ K. Popper, „Theoretical Background – Karl Popper“ u A.T. Ferguson, *Revolution or Reform?: A Confrontation*, str. 97-98.

Iznimka za revolucije, međutim, postoji. Ukoliko živimo u društvenom uređenju u kojemu promjena nije moguća, tada je dopuštena nasilna revolucija. Njen cilj smije biti isključivo postavljanje demokratskog uređenja. Popper tu ne ostavlja prostora za dvojbu, ta demokracija je njegova institucionalna demokracija koja će omogućavati daljnje promjene. Ukratko, ako stvaranje društvenog uređenja koje omogućuje postizanje reforme nenasilnim putem nije ostvarivo nenasilnim putem, tada nasilje, tj. revolucijska metoda postaju dozvoljeni.¹³¹ Radi se samo o jednom od niza slučajeva u kojima Popper vlastite političke vrijednosti prezentira kao iznimku pravilima kojima kritizira tuđe vrijednosti.

Valja naglasiti i stavove teoretičara poput Freda Eidlina koji zagovaraju naglašenije lijevu interpretaciju Popperove filozofije. Eidlin tako ističe potencijalnu kompatibilnost radikalnijih političkih teorija s Popperovom metodologijom postupnog društvenog inženjeringa. Popperov je stav o revolucijama ponajprije tek ograničenje same epistemološke prirode. Eidlin ističe da samu političku misao takav pristup i ne ograničava toliko. Cijela se Popperova metoda političkog djelovanja vrti oko pitanja rizika te je njena svrha ponajprije njegovo što veće umanjenje, a ne apriorna zabrana radikalnih promjena. On dalje naglašava Popperovo odobravanje rušenja tradicija kao još jedan progresivni element.¹³² Tako da uz prikladnu, odgovornu i nenasilnu metodu, nema sadržajnih prepreka radikalnijim teorijama unutar općeg demokratskog okvira. Je li u praksi moguće pronalaženje takvih idealnih uvjeta potpuno je drugo pitanje.

¹³¹ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 143

¹³² Fred Eidlin, "The Radical, Revolutionary Strain in Popper's Social and Political Theory" u *A Review of General Semantics*, Vol. 42, No. 3, 1985, str. 283-298

4. KRITIKA POPPEROVE FILOZOFIJE POLITIKE

4.1. METODOLOŠKI I EPISTEMOLOŠKI PROBLEMI

Kao alternativu lažnim društvenim znanostima i historicističkim filozofijama Karl Popper predlaže pristup vođen principom racionalnosti. Takav je pristup utemeljen na situacijskoj analizi koju predlaže kao idealni model društvenih znanosti. Tek pomoću njega mogu se donositi racionalne političke odluke. Međutim, postoji određeno pitanje konzistentnosti demarkacijske metode koju Popper koristi, tj. razlike njene strogoće pri uporabi u svrhu kritike te u svrhu dokazivanja vlastitih teza. Naime, i sam je rekao da je neznanstveno reći da će ljudi uvijek reagirati racionalno, tj. po logici same situacije. Odabir svog pristupa svejedno opravdava time da su pogreške racionalnog principa „male“, jer ljudi u pravilu jesu racionalni te da takav pristup daje dobru testnu podlogu za druge teorije.¹³³ Nekonzistentnost takvog načela s ostatkom Popperova nauka je vrlo očita. Sličan je prije spomenuti primjer opravdanja revolucija ukoliko je njihov cilj demokracija. Verikukis u članku iz 2007. ukazuje na Popperov dupli standard uspoređujući princip racionalnosti s Popperovom kritikom marksizma. Popper marksizam diskreditira na temelju neznanstvenosti, a u zamjenu nudi drugu, također po vlastitim kriterijima neznanstvenu teoriju. Popper je prvo takav dupli standard pokušao opravdati privilegiranjem *točnije* od dvije teorije, ali je na koncu taj argument povukao, a kritiku Marxa ostavio neizmijenjenom.¹³⁴

Michael Freeman je prezentirao još jedan primjer duplog standarda u pregledu Popperove filozofije politike. On tumači političku misao Karla Poppera kao dogmatski reformizam. U svojem odbacivanju svega osim reformatorsko-demokratskog uređenja Popper se i sam koristi nizom neznanstvenih metoda argumentiranja, objašnjava Freeman. Popper stvara univerzalne zakone nužne povezanosti historicističkih filozofija s totalitarnim režimima - gotovo u potpunosti lišene empirijskih dokaza.¹³⁵ Još jedan primjer razlike u pristupu u svrhu opravdavanja vlastitog vjerovanja može se primijetiti i u suptilnim tragovima hegelijanske dijalektičke povijesti u Popperovim povijesnim pregledima. Na njih upućuje John Watkins i najočitiji su tokom opisivanja razvitka otvorenog društva i sukoba s ranijim plemenskim društvima.¹³⁶ Demokrita, Perikla i Sokrata Popper primjerice predstavlja kao veliki generacijski *pokret* borbe protiv plemenskih vrijednosti i kolektivizma, bez obzira što je njihov život bio razbacan kroz period od jednog stoljeća.¹³⁷ Takva pretpostavka se temelji na holističkom pojednostavljivanju i Popper bi ju zasigurno u potpunosti dekonstruirao i predstavio kao pseudoznanstveni historicizam, da ju je netko drugi napisao. Određenu razinu samosvijesti o tom

¹³³ Shea Brendan „Karl Popper: Philosophy of Science“, <https://www.iep.utm.edu/pop-sci/> pristupljeno 12.3.2019.

¹³⁴ Hristos Verikukis, Popper's Double Standard of Scientificity in Criticizing Marxism, u *Cultural Logic: An Electronic Journal of Marxist Theory & Practice*, vol 10, 2007 str. 12 - 13

¹³⁵ Michael Freeman, "Sociology and Utopia: Some Reflections on the Social Philosophy of Karl Popper" u *The British Journal of Sociology*, Vol. 26, No. 1, 1975 str. 26.

¹³⁶ J. Watkins, A whiff of Hegel in the open society? str. 98 - 109

¹³⁷ Isto, str. 103

problemu je Popper svakako imao, s obzirom na to da u vlastitoj autobiografiji povijest prezentiranu u *Otvorenom društvu* naziva „donekle spekulativnom“.¹³⁸ Međutim, kao i kod slučaja principa racionalnosti, ne poduzima mnogo oko problema vlastite neznanstvenosti.

Popperova metodologija i socio-političke koncepcije su i van problema duplog standarda bile česta meta kritika. Popperovo izbjegavanje teorija suvereniteta kao izvora legitimiteta i legaliteta vladara dovodi do propusta koje je prezentirao A. Pickel. On je prikazao povezanost osnovnog epistemološkog problema opravdavanja vjerovanja s onim suvereniteta vladara. Oba problema dovode do autoritarnog odgovora, što Popper shvaća i pokušava izbjeći zbog pretpostavke o nepostojanju sigurnog znanja. Problem je u tome što takvim manevrom izostavlja dva ključna problema. Onaj reda, i onaj legitimiteta. Vladavina ponajprije zahtjeva određenu strukturu, ali i prihvaćenost od strane društva, a ono može imati i druga uvjerenja osim popperovski liberalnih. Radi se o klasičnim problemima teorije znanja - fundacije i opravdanja. Njih Popper gotovo u potpunosti izostavlja iz svoje teorije. Pickel Popperovo davanje primata institucijskoj kontroli tumači kao rezultat kritičke usmjerenosti *Otvorenog društva*. Zbog naglaska na isticanju prednosti demokratskog sustava, Popperova teorija vlasti nema veliku vrijednost osim kritičke. Štoviše ne uspijeva dati odgovore na osnovna sadržajna pitanja koja bi teorija u filozofiji politike trebala ponuditi.¹³⁹

Sama metoda postepenog inženjeringa, iako takva po namjeri, također je naprosto lišena konkretnijeg sadržaja.¹⁴⁰ Ona je tek okvir - govori kako, ali ne i što. Takav Popperov prijedlog političkog djelovanja nije prikladan za način na koji funkcionira zakonodavstvo ili izvršna vlast. Magee, koji je i sam bio političar, naglašava da se u političkim raspravama preispituju vrlo specifični problemi poput „ako povećamo mirovinu udovica, gdje ćemo naći još tih milijun funti?“, a ne opća pitanja poput smrtne kazne ili socijalne pomoći kakva su tipična za filozofske debate.¹⁴¹ Takvu sadržajnu prazninu nauka kritičari poput Bendera pripisuju upravo prikriivanju buržoaskih interesa, ili očuvanju osnovnih kapitalističkih pretpostavki, kroz navodno pozivanje na apolitičnost znanosti.¹⁴² Konačno, doslovno praćenje njegovih ideja kako su iznesene na papiru bi samo stvorilo autokraciju vlasnika i znanstvenika¹⁴³ izostavljajući mnogo prostora za ljudskost. Pitanje same koncepcije Popperovog društva će biti kasnije obrađeno.

Na koncu se u obzir mora uzeti i činjenica koju Popper ne skriva: princip opovrgljivosti razvijen je kao reakcija na njegovo vlastito razočaranje marksizmom. On je osmišljen, makar neizravno, na način

¹³⁸ K. Popper, *Unended Quest*, str. 135.

¹³⁹ Andreas Pickel, „Never Ask Who Should Rule: Karl Popper and Political Theory“ u *Canadian Journal of Political Science* Vol. 22, No. 1, 1989., str. 83-105

¹⁴⁰ Bryan Magee, „What use is Popper to a practical politician?“, u I. C. Jarvie & Sandra Pralong (ur.), *Popper's Open Society After Fifty Years: The Continuing Relevance of Karl Popper*, str. 154.

¹⁴¹ Isto

¹⁴² Frederic L. Bender, „Marxism, Liberalism, and the Foundations of Scientific Method: Introductory Essay“, A.T.Ferguson (ur.) *Revolution or Reform?: A Confrontation*, str. 27

¹⁴³ Isto, str. 35

da njega „po definiciji“ ne prihvaća. Riječ je o primjedbi koju ističe i Verikukis.¹⁴⁴ Ne može se govoriti o apolitičnosti metode s takvim ishodištem. Popper se redovito trudio prikazati svoje stavove kao racionalnu, apolitičnu nužnost, no dupli standard rigoroznosti primjene metode upućuje na drugo. Isto tako, zbog izvorišta u kritici drugih političkih ideologija, Popperova socio-politička misao nema veliku sadržajnu ili praktičnu vrijednost. Popper uglavnom nudi tek osnovna načela koja ne razvija dalje od dokazivanja njihovih prednosti u usporedbi s drugim pristupima.

Ovdje je iznesen dio kritike Popperove misli koji se može povezati uz probleme orijentirane na epistemološku ili metodološku narav. Slična pitanja će u kasnijoj sekciji biti predstavljena u kontekstu političkih problema, tj. relativne naivnosti i populizma Popperove filozofije.

4.2. PRISTRANOST I NEPRAVEDNI OSVRTI

Rigoroznost primjene kritičke metode je samo početna točka osvrta na probleme koji proizlaze iz kritičke analize Popperovih kritika. Popperov osvrt na Platona je sekcija koja je prvotno izazvala najveći odjek u akademskim krugovima.¹⁴⁵ Iako je svakako ostavila svoj utjecaj na valorizaciju i shvaćanje Platonove filozofije, ponajviše zbog naglašavanja totalitarnih aspekata, bila je isto tako i predmetom čitavog niza opravdanih kritika. Ronald B. Levinson primjerice prezentira čitav niz kontraargumenata u monumentalnoj *In Defense of Plato* koju objavljuje kao odgovor na Popperove teze o Platonu. One su međutim preopširne da bi se uspjele iznijeti u ovakvom pregledu u svojoj cijelosti.

Pojednostavljeno pričajući, glavni argumenata protiv Popperove kritike Platona bi bili sljedeći. Ključan problem, i veoma očit već onima relativno upoznatima s Platonom je iznenađujuća količina Popperovog selektivnog argumentiranja. To je također obilježje kritike Marxa te pogotovo Hegela. Pogotovo sporni djelovi kritike Platona su oni koji ga prozivaju za ksenofobiju i rasizam. Interpretatori poput Borisa Stojanovića su pokazali nedostatnost takvih teza, uz primjere Platonova povremenog slavljenja upravo suprotnih tendencija.¹⁴⁶ Dobar primjer Popperovog selektivnog biranja citata i interpretiranja, kakvo se prostire kroz cijelu kritiku, može se vidjeti u nazivanju srednjovjekovne crkvene inkvizicije čisto platoničkom na temelju citata o pastiru iz *Zakona*. Taj pastir „mora svoje ovce čuvanjem svojeg zakona zaštititi, pa makar to značilo da mora i ubiti vuka.“¹⁴⁷ Ako bi se riječ inkvizicija zamjenila riječi demokracija, (prisjetivši se da je ona jedini cilj koji Popper dozvoljava nasilnoj promjeni

¹⁴⁴ H. Verikukis, Popper's Double Standard of Scientificity in Criticizing Marxism, str. 9- 10

¹⁴⁵ George Klosko, „Popper's Plato: An Assessment“ u *Philosophy of the Social Sciences*, Vol 26 No 4, 1996. str. 510

¹⁴⁶ Boris Stojanović, „Platon, Popper, kritika, nasilje“ u *Mali Levijatan : studentski časopis za politologiju*, Vol. 2. No. 2., 2008., str. 129-149

¹⁴⁷ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 29

ili revoluciji) argument ništa ne bi izgubio te bi se i mogao onda koristiti za dokazivanje Platonovog zalaganja za demokraciju.

Vidljiva je i očita Popperova sklonost korištenju iskrivljenog *modus ponens* dokazivanja. Primjer je: „Platon voli Spartu, Spartanci ubijaju djecu, dakle Platon se zalaže za ubijanje djece.“ Stojanović upravo na tom primjeru pokazuje slabosti Popperovih argumenata. Popper potvrđuje svoje teze o vezi Sparte i Platonove države na temelju citata o „skrivanju“ hendikepirane djece iz *Države*, a u isto vrijeme ignorira dio iz *Timeja* (kojeg je pročitao s obzirom da se na njega referira na drugom mjestu)¹⁴⁸ u kojemu se vidi da to ne znači ubojstvo.¹⁴⁹ Selektivna argumentacija je pogotovo jasna kod pitanja Platonovog rasizma te su autori poput George Kloska raskrinkali takve optužbe.¹⁵⁰

Još jedna sporna točka je Popperovo prevođenje Platona. Popper je, navodno u svrhu boljeg razumijevanja Platona, i sam naučio grčki. Mnogi se kritičari ipak ne slažu s takvom motivacijom - optužujući Poppera za izrazito pristrano prevođenje. Popper nije ignorirao takve optužbe te u je u svojoj autobiografiji odgovorio: „bio sam optužen za pristranost u svojim prijevodima, bome i jesu pristrani, ali ne postoji nepristran prijevod Platona, niti može postojati.“ (*prijevod F.L*) Svoje prevođenje tumači kao rezultat čitanja Platona iz liberalne perspektive.¹⁵¹ Naravno da i taj Popperov odgovor govori mnogo sam po sebi, služeći kao svjedočanstvo njegovoj sklonosti isčitavanja tekstova starih preko 2000 godina iz konteksta njemu suvremene političke klime i vrijednosti kao da potpuno korespondiraju po svim točkama. U istoj će toj sekciji s druge strane uzimati uvjete Platonove ere da psihologizacijski objasni neke druge sporne dijelove. Popper je selektivno birao koja mu perspektiva (suvremena ili kontekstualizirana) više odgovara za aktualnu točku kritike. Slična neodgovornost u *Otvorenom društvu* može se primjetiti i u Popperovom vrlo slobodnom korištenju raznih termina, možda najočitije u optuživanju Platona za komunizam. Odmah nakon tumačenja Platona kao komunista, Popper objašnjava klasnu podjelu Platonove države - ne primjećujući ništa sporno.¹⁵² Nazivanje Platonove države komunističkom temelji tek na ukidanju privatnog vlasništva tj. plemenitih kovina.¹⁵³

Konačno i sama historicistička interpretacija je, prema određenim kritičarima, nametnuta Platonovoj filozofiji, bez obzira na aspekte Platonove filozofije koji upućuju na zaustavljanje promjena.¹⁵⁴ Ipak, ako je promjena, tj. njeno zaustavljanje problem *toliko* važan Platonovoj filozofiji, zašto ga se mora dokazivati korištenjem toliko sporednih i nasumično raspoređenih citata i argumenata koji se prostiru kroz više djela? Popper je u čitanje Platona krenuo sa ciljem razumijevanja

¹⁴⁸ Npr. *Otvoreno društvo I*, str. 35 ili str. 42

¹⁴⁹ B. Stojanović, *Platon, Popper, kritika, nasilje* str. 132

¹⁵⁰ George Klosko, „Popper's Plato: An Assessment“ str. 518.

¹⁵¹ K. Popper, *Unended quest*, str. 136

¹⁵² B. Stojanović, *Platon, Popper, kritika, nasilje*, str. 134

¹⁵³ K. Popper, *Otvoreno društvo I*, str. 44

¹⁵⁴ George Klosko, „Popper's Plato: An Assessment“ str. 518.

totalitarizma.¹⁵⁵ Tijekom čitanja značajnog dijela sekcije o Platonu to je veoma jasno. Poražavajuće je malo pažnje usmjereno na bilo koji drugi aspekt ili čitanje Platona. Daljnje čitanje *Otvorenog društva* pokazuje da je takvu interpretaciju Popper smatrao i više nego dovoljnom (ako ne i ispravnom). Tako u uvodu u analizu Aristotela ističe da će ona, za razliku od analize Platona, biti „površna i letimična.“¹⁵⁶

Prolazeći kroz poglavlje o Hegelu, čak i oni koji Hegela nisu čitali, ali su upoznati s opsegom njegovog stvaralaštva, vjerojatno će biti šokirani Popperovom analizom. Ako je sporna točka u kritici Platona bilo vađenje citata iz konteksta, kod Hegela Popper bira tek fragmente samih citata. Interpretacija Platona je bila pristrana, i u nekim djelovima u potpunosti pogrešna, ali je posjedovala svoju tezu i određenu razinu kritičke vrijednosti. Teško da se isto može reći za interpretaciju Hegela. Uz par iznimaka poput navedenih osvrta na korištenje historicističkog nauka u svrhu opravdanja aktualnih vlasti, Popper jedva da dolazi do smislenijih zaključaka po pitanju Hegelove filozofije. Umjesto toga se uglavnom fokusira na kompletno odbacivanje Hegelove filozofije zbog njene nerazumljivosti ili mističkog karaktera. Odgovori na Popperove optužbe su ponovno brojni. Ključna je opširna kritička analiza Waltera Kaufmana iz 1959. godine u tekstu pod imenom *The Hegel Myth and Its Method*. Kao i u slučaju Platona, Popper u svojoj kritici Hegela nije izrekao toliko toga novog, već samo donio sistematiziran napad. Kaufman, kao jednu od ključnih spornih točaka kritike Hegela ističe vrlo očito Popperovo korištenje studentskog udžbenika *Hegel Selections* s fragmentima Hegelovih djela. Izostavljen je tako u Popperovoj analizi čitav niz esencijalnih dijelova Hegeleove filozofije.¹⁵⁷

Preko takvih primjera se lako vidi da je Popperov psihologizacijski narativ o razvitku Hegelove filozofije u svrhu ulizivanja pruskim vlastima slabostojeći. Taj je narativ možda inspiriran Schopenhauereovim svjedočanstvima, ali njegovo dokazivanje Popper provodi kroz niz fragmenata iz studentskog udžbenika - što čitavoj Popperovoj kritici Hegela daje određenu akcidentalnu kvalitetu. Međutim, s obzirom na niz nepotpunih citata koje Popper rekontekstualizira rastavljanjem s tri točke, ne može se ne posumnjati i na druge motive. To je još jasnije kada se sagleda problem Hegelovog nasljeđa u vidu totalitarizma. Popper je pisao formule fašizma koje će uvijek kretati od Hegela, ali Kaufman donosi dokaze koji upućuju na suprotno. Alfred Rosenberg kao filozof nacizma se npr. dva puta odrekao Hegela,¹⁵⁸ a ni sam Hitler ga niti jednom ne spominje u *Mein Kampf*.

Čitajući Kaufmanov odgovor postaje jasno kako je Popperovo kompletno filozofsko polazište bilo neprilagođeno shvaćanju Hegela. Nevezano uz problem vrlo ograničene literature koju je koristio,

¹⁵⁵ Isto, str. 509.

¹⁵⁶ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 27

¹⁵⁷ Walter Kaufman, „The Hegel Myth and Its Method“ u W.A. Kaufman *From Shakespeare to Existentialism: Studies in Poetry, Religion, and Philosophy*, Beacon Press, Boston, 1959, str. 88 – 119. ili <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/us/kaufmann.htm>, pristupljeno 30.12.2018.

¹⁵⁸ W.Kaufman, *The Hegel Myth and Its Method*

¹⁵⁹ nema smisla prenositi sve elemente Hegelove filozofije koje je Popper potpuno pogrešno interpretirao. Na kritike usmjerene na sekciju o Hegelu je Popper odgovorio u malom dodatku na kraju reizdanja *Otvorenog društva* uz napomenu „da se nije mogao, niti htio posvetiti dubokom proučavanju povijesti filozofa od čijeg djela zazire.“¹⁶⁰ Mnogo godina pak nakon izlaska *Otvorenog društva*, na pitanje je li u međuvremenu još proučavao Hegela, Popper odgovara: „Ne! Ne! Još uvijek mrzim Hegela! Čitam Kanta umjesto.“ (prijevod F.L.)¹⁶¹

Može se zaključiti da u svojim kritikama Platona i Hegela Popper ne iziskuje mnogo truda u pokušaj stvaranja bilo čega osim crno-bijelog pregleda. S jedne strane predstavlja negativce (Platon, Sparta, Hegel), a s druge junake (Sokrat, Atena, Kant, Schopenhauer - od kojih je prvi pogotovo čudan kada se uzme u obzir da o Sokratu uglavnom i znamo preko Platona). Još jedan neobičan detalj po tom pitanju je Popperovo konstantno slavljenje Schopenhauera. U istom pregledu u kojemu kritizira Hegela zbog rasizma te ga na temelju njega diskreditira, slavi Schopenhauera - zloglasnog po antisemitizmu i mizoginiji. Sličan primjer selektivnog diskreditiranja je i opraštanje Periklu i Ateni diskriminaciju žena.¹⁶² Schopenhauera Popper naziva „konzervativcem i možda reakcionarom“, ali i „osobom besprijekorne čestitosti... koja je najviše od svega štovala istinu.“¹⁶³ Kaufman zaključuje da je Popperova kritika totalitarnih metoda plemenita, ali da se i sam Popper redovito upuštao u takvo dokazivanje u korist vlastitih argumenata. Slučaj je pak kompleksniji kod kritike filozofije Karla Marxa. Moglo bi se reći da je od tri glavne kritike kritika Marxa najkonzistentnija. Kako je i Kaufman objasnio: Popper samo Marxu nije dao najgore namjere.¹⁶⁴

Nakon sedamdeset stranica opisa tuđih filozofija kao „cviljenja“ i „gnojiva“ sekcija o Marxu donosi umjereni zaokret s relativno empatičnim pristupom. Uvodno objašnjenje razlika između pravog i vulgarnog marksizma upućuje na pažljivost u čitanju i volju za shvaćanjem materijala kakvu u pregledima Platona i Hegela Popper nikako nije pokazivao. Popper je itekako cijenio sociološku stranu Marxa, kao što je i vjerovao u njegovu dobru namjeru. Već je ta vjera u dobru namjeru vjerojatno bila dobra motivacijska podloga za ozbiljnije istraživanje. Kvalitetan i sažet pregled problema odnosa Poppera i Marxa napisao je Richard Hudelson. U članku na tu temu iz 1980. Hudelson je pokazao da, čak i ako se maknu svi elementi koje Popper tumači kao historicističke, značajna količina učenja ostaje netaknuta.¹⁶⁵ Popper odobrava Marxovu institucijsku analizu, a nema problema ni s Marxovim tezama o akumulaciji dok god ih se tumači kao trendove, umjesto kao historicističke univerzalne zakone.

¹⁵⁹ To se čak i može opravdati činjenicom da je Popper tokom pisanja *Otvorenog društva* boravio na Novom Zelandu i na raspolaganju imao izrazito ograničenu ponudu stručne literature. To spominje npr. u K. Popper, *Unended Quest*, str. 136

¹⁶⁰ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 393

¹⁶¹ K. Popper u I. C. Jarvie & Sandra Pralong (ur.), *Popper's Open Society After Fifty Years: The Continuing Relevance of Karl Popper*, str. 28.

¹⁶² B. Stojanović, *Platon, Popper, kritika, nasilje*, str. 140

¹⁶³ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 37

¹⁶⁴ W. Kaufman, *The Hegel Myth and Its Method*

¹⁶⁵ R. Hudelson, *Popper's critique of Marx*, str. 259 - 270

Problem je dakle Marxov navodni univerzalni zakon o razvitku društvenih sistema. Hudleson je pak po tom pitanju ukazao na nekonzistentnosti. Iako marksizam Popper naziva „najčišćim“ oblikom historicizama, Marxova filozofija jedva da sadrži elemente koje Popper iznosi kao temeljne za historicizam.¹⁶⁶ A ističe i činjenicu da je čak i Marxova teorija o akumulaciji kompleksnija nego što Popper prezentira te da nije nužno zamišljena kao univerzalni zakon.¹⁶⁷ Takvi aspekti ponovno upućuju na Popperovu metodu prolaženja kroz materijal u potrazi za bilo kakvim dokazima svojih početnih teza.

Weinstein i Zakai s druge strane, kao probleme kod kritike Marxa ističu potpuno izostavljanje ranog Marxa, ali i marksista poput Luckacsa koji se s Popperom slažu po određenim točkama.¹⁶⁸ To je pogotovo relevantno za pitanje Marxova historicizma koji je centralna točka kritike kojoj se stalno vraća. Postoje čitave struje marksista koje se, poput Poppera, od historicističkih vjerovanja udaljavaju. Popper to ignorira - pripisujući Marxov historicizam čak i socijaldemokratima ranog dvadesetog stoljeća. Popper će se kasnije u životu osvrnuti na novije marksiste, makar ne pretjerano opširno ili upućeno. Njih tada, zbog njihovog nedostatka intelektualne poniznosti i korištenja kompliciranih ili nejasnih termina, naziva sljedbenicima Hegela, a ne Sokrata, Kanta ili samog Marxa.¹⁶⁹ Riječ je o još jednom od slučajeva kada Poppera radikalno drugačije osnovne filozofske i terminološke pretpostavke ili načini pisanja tjeraju od pokušaja ozbiljnog shvaćanja materijala. Dodatni argument takvoj tezi može se pronaći u *Nagađanjima i pobijanjima* gdje kompletnu egzistencijalističku filozofiju odbacuje na temelju „neurotičnih i čak histeričnih elemenata“ koji upućuju na utopijski romantizam. Cijelu struju proglašava „teologijom bez boga“.¹⁷⁰ Ostali najvažniji problemi analize Karla Marxa izneseni su ranije pričajući o dvostrukom standardu njegove kritičke metode.

Zašto je značajno za Popperovu filozofiju politike kako se odnosio prema ta tri filozofa? Čitajući *Otvoreno društvo* može se steći dojam kontinuirane tvorbe ili razvitka njegove političke misli na temelju kritike. Slučaj je ipak, kao što se vidi po brojnim predrasudama i pristranosti koju Popper ima, potpuno suprotan. Vrlo je očito da je Popper ušao u same tekstove s namjerom da ih kritizira na temelju određenih elemenata. Vrlo je moguće da je poveznica između tri filozofa stvorena puno prije nego je same tekstove pažljivije proučio - upravo u svrhu isticanja prednosti vlastitih političkih vrijednosti. Oba sveska treba tumačiti kao korištenje ranije razvijene metodologije u političke svrhe – borbu protiv totalitarizma. Popper napada njegove teorijske temelje te predstavlja liberalna uređenja kao bolju, tj. slobodniju alternativu. Kako je sloboda kod Poppera usko vezana uz individualizam, *Otvoreno društvo* se može čitati i kao sustavna obrana individualizma po raznim točkama. U prvom svesku kroz kritiku Platona objašnjava osnovna humanistička načela individualizma, dok ih drugom postavlja u suvremeniji

¹⁶⁶ Isto, str. 261 - 262

¹⁶⁷ Isto, str. 267 - 268

¹⁶⁸ David Weinstein i Avihu Zakai, Exile and interpretation: Popper's re-invention of the history of political thought u *Journal of Political Ideologies*, 11 (2), 2006., str. 198

¹⁶⁹ K. Popper, Theoretical Background – Sir Karl Popper, str. 95

¹⁷⁰ Karl Popper, *Conjectures and Refutations*, New York, Basic Books, 1962. str. 363

kontekst s aktualnijim pitanjima poput kapitalizma. Apolitičnost svakako nije karakteristika nijedne sekcije neovisno o naglasku na elemente iz teorije znanja. Indikativno je da će u slučaju Platona, Aristotela i Hegela bez obzira na kretanje iz područja metodologije često završiti i u detaljima iz filozofije politike, dok će kod Marxa daleko najveći fokus biti upravo na metodologiji. Sam Popper, o socijalizmu kao *hipotetskoj* ideji nije imao mnogo toga protiv, u *Nedovršnoj potrazi* tako piše:

„Ništa ne bi moglo biti bolje od življenja skromnog, jednostavnog i slobodnog života u egalitarnom društvu“. (prijevod F.L.)¹⁷¹

U isto je vrijeme indikativno koliko puta se u *Otvorenom društvu* vraća na tezu da je vrijeme neobuzdanog kapitalizma gotovo. Popper ističe netočnost Marxova proročanstva, ali i nepotrebnost čitave nauke zahvaljujući upravo liberalnom postupnom inženjeringu koji je probleme riješio bez revolucije i njenih nepoželjnih nuspojava poput nasilja. Polazište svake od triju glavnih kritika može se pronaći u Popperovim političkim vjerovanjima. Bez obzira na Popperovu *povremenu* učenost o temama, ne može se oteti dojmu da je rezultat istraživanja bio dobrim dijelom određen već na samom početku. Problem konzistentnosti pristupa opet se javlja. Pristup koji se može primijetiti u sve tri kritike je onaj traženja dokaza za potvrđivanje vlastite teze, a ne traženja dokaza za njeno opovrgnuće. *Otvoreno društvo* nije rezultat primjene Popperove metode prirodnih znanosti na društvena pitanja i izvlačenje zaključaka iz toga, bez obzira što se njen utjecaj može osjetiti.

4.3. POPULIZAM, UTOPIZAM I NAIVNOST

Već je spominjana česta kritika Popperove filozofije politike prema kojoj ona ne pruža mnogo kada se zanemari kritiziranje „filozofa zatvorenih društava“. Nema sumnje da je riječ i o posljedici Popperovog vjerovanja da ako se ponudi ispravan (znanstveni) recept - pozitivni rezultati će se uskoro pojaviti. Riječ je o optimističnom pogledu na metodologiju, ali i na društvo. Popper nema problema s vjerovanjem u kolektivnu odluku čovječanstva o racionalnom životu. Riječ je o aspektima njegove metodologije koji pogotovo dolaze kao iznenađenje nakon niza vrlo kritičnih polemika u *Otvorenom društvu*. Takva vjerovanja Poppera predstavljaju kao svojevrsnog populista –vjernika u narod i njihovu racionalnost. Kritike za populizam su bile česte, pogotovo od strane pripadnika nove ljevice.¹⁷²

Popper govoreći o racionalnoj individui stvara sliku osobe vođene metodom prirodnih znanosti. U jednoj od bilježaka iz *Otvorenog društva* kreće u dužu digresiju o obrazovanju. Tada između ostalog govori:

¹⁷¹ W. Gorton, „Karl Popper: Political Philosophy“

¹⁷² M. Freeman, *Sociology and Utopia: Some Reflections on the Social Philosophy of Karl Popper*, str. 30

„danas nijednog čovjeka ne bismo smjeli smatrati obrazovanim ako ne pokazuje interes za znanost... jer znanost nije samo zbir činjenica o elektricitetu itd. ona je jedan od najvažnijih duhovnih pokreta našeg doba. Nitko tko nije pokušao razumjeti taj pokret ne može postati sudionikom najvrijednijeg razvoja u povijesti čovječanstva.“¹⁷³

Znanstveni stav Popper vidi kao opće humanističko načelo. Kao kontrast totalitarizmu nekritički predstavlja društvo u kojemu svaka individua, ako već ne poznaje prirodnu znanost, onda barem djeluje po pravilima njene metodologije. Takav je populizam usko vezan uz potencijalni problem njegove naivnosti. Možda i nije toliko pogubno za njegovu misao to da ljudi nisu uvijek najracionalniji, koliko i činjenica da nisu uvijek moralni. Iako je problem „tko treba vladati“ zamijenjen praktičnijim „kako spriječiti vladavinu loših ljudi“, on još uvijek ovisi o prijašnjoj pretpostavci opće vladavine razuma, ali i moralne odgovornosti u demokratskom sustavu. Nedostatak racionalnosti ili morala u određena političara trebao bi, prema Popperu, biti samo privremeni problem koji će se institucionalno riješiti. Međutim, rješenje tog problema na kraju ne ovisi *samo* o postojanju institucija već i o narodu kao izvoru racionalne kritike. Institucije su funkcionalne samo ako narod ispunjava svoju kritičku ulogu. Čak i u slučaju takve pretpostavke, kritičke racionalnosti naroda, nužno je pretpostaviti i postojanje sistema institucija bez raznih političkih manipulacija koje ometaju ili zloupotrebljavaju kritiku. Frederic L. Bender je, prilikom kritike Poppera, dobro objasnio razliku između pristupa u znanosti i pristupa u politici. U znanosti, svi u pravilu teže istom cilju. Stvarnost političkog života je mnogo drugačija, pogotovo u kapitalističkom društvu koje se temelji na antagonističkom odnosu individua ili klasa.¹⁷⁴ Koncept moći i njenog održavanja igraju veliku ulogu u političkom i ekonomskom životu. Nije nemoguće zamisliti situaciju u kojoj se upravo te institucije zloupotrijebe da postanu same sebi svrha, tj. instrumenti održavanja vlastite moći. Moć, bez obzira na utisak od strane naroda, kreće svejedno od vladajućih, kako zaključuje Bender.¹⁷⁵ Već sama takva relativno jednostavna opaska je velik udarac Popperovoj političkoj nauci. U *Nagađanjima i pobijanjima* Popper je iznio kratku kritiku „racionalnog optimizma“¹⁷⁶, čime je pokazao svijest o problemima takvih populističkih pretpostavki. Ipak, kao što je i Freeman napomenuo, Popper takvu kritiku ne razvija dalje¹⁷⁷ te njegova osnovna polazišta ostaju ista. U najboljem slučaju, pokazao je svijest o problemima vlastitog nauka. Ne treba zaboraviti činjenicu da je u jednom od predavanja zloću društva i svijeta nazvao mitom,¹⁷⁸ što ga svakako stavlja, u najboljem slučaju, u kategoriju optimista. Popperova ideja otvorenog društva je stoga ili populistička ili naivno-utopistička - ovisno o interpretatorovom shvaćanju Popperove motivacije za njenu kreaciju.

¹⁷³ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 266

¹⁷⁴ F.L. Bender, „Marxism, Liberalism, and the Foundations of Scientific Method: Introductory Essay“, str. 8

¹⁷⁵ *Ibid*, str. 45

¹⁷⁶ K. Popper, *Conjectures and Refutations*, str. 348

¹⁷⁷ M. Freeman, *Sociology and Utopia: Some Reflections on the Social Philosophy of Karl Popper*, str. 31

¹⁷⁸ K. Popper, *U potrazi za boljim svijetom*, str. 10

5. ZAKLJUČAK

5.1 POLITIČKI PROFIL

Slika Karla Poppera i mnijenje o njegovoj političkoj misli je u popularnoj percepciji šaroliko. Čitajući *Otvoreno društvo* dolazi se ipak do nešto specifičnijeg zaključka. Socijaldemokrat Bryan Magee tako *Otvoreno društvo* naziva manifestom socijaldemokracije. William Gorton u članku na *Internet Encyclopedia of Philosophy* ističe politički pluralitet Popperove misli, ali ga svejedno postavlja najbliže socijaldemokratskim tendencijama sjeverne Europe.¹⁷⁹ Popperov učenik, žestoki liberal Jeremy Shearmur nevoljko dolazi do istog zaključka - ističući da to Popperovoj zamisli o otvorenom društvu na kraju ne ide u korist.¹⁸⁰, ¹⁸¹ On u djelu *The Political Thought of Karl Popper* iznosi prema njegovu sudu sljedeće kao socijaldemokratske elemente u Popperovoj nauci:

- naglasak na političkom
- ekonomsko interveniranje
- demokratska kontrola
- individualna sloboda
- odabir potrošača kroz ekonomiju i tržište¹⁸²

Penguin's Dictionary of Politics definira socijaldemokraciju po sljedećim točkama:

- nemarksistički lijevi centar/centar
- određena doza državnog vlasništva
- bez teorijske borbe protiv privatnog vlasništva
- balans u redistribuciji, ali ne s jednakošću kao primarnim ciljem
- mješavina liberalne demokracije i generalnog prava na zaštitu kroz socijalnu državu

Ističe se i izvor socijaldemokracije u Skandinavskim zemljama¹⁸³ čije uređenje Popper u *Otvorenom društvu* i hvali kao primjer onodobnog intervencionizma. Dalje je socijaldemokracija opisana:

„umjesto postavljanja ekonomije u ruke političara, većina stranaka će odabrati socijalnu državu kao primarni korak dekomodifikacije društva, iako će se rijetki zalagati za potpunu.“ (prijevod F.L)¹⁸⁴

¹⁷⁹ W.Gorton, „Karl Popper: Political Philosophy“

¹⁸⁰ F. Eidlin, „Popper's social-democratic politics and free-market liberalism“ ,str. 26

¹⁸¹ To je i jedan od zaključaka Shearmurove analize filozofije politike Karla Poppera *The Political Thought of Karl Popper*

¹⁸² J. Shearmur, *The Political Thought of Karl Popper*, str. 114.

¹⁸³ „Socialdemocracy“ u David Robertson (ur.), *Penguin's Dictionary of Politics*, Penguin Books, London, 1985., str. 303

¹⁸⁴ isto

Nije ponovno teško takav cilj povezati s Popperovim obrnutim utilitarizmom i ciljem umanjenja patnje umjesto postizanja maksimalne sreće. Kasnije je u rječniku navedena opaska: „to je pokret optimističan oko mogućnosti modernizacije društva preko tehnoloških napredaka i priprema korištenja niza zakona s ciljem poboljšavanja života ljudi kroz korekciju nepravednih efekata tržišta.“ (prijevod F.L.) Takav element se može tumačiti kao pojednostavljeni nacrt metode, ali i cilja Popperova postupnog društvenog inženjeringa.

U *International Encyclopedia of Political Science* socijal demokracija je definirana preko tri fundamentalne karakteristike:

1. Demokracija
2. Ekonomija djelomično regulirana kroz državu (npr. kejnzijanizam)
3. Socijalna država koja nudi pomoć onima potrebitima (pravo na obrazovanje, zdravstvene usluge...)¹⁸⁵

Demokracija je osnovna pretpostavka Popperove političke misli - fundamentalna točka koja proizlazi iz kritičke metode. Druge dvije točke, iako ne toliko zastupljene u Poppera, su svejedno neosporno prisutne. Jedina potencijalno sporna točka jest pitanje djelomične regulacije ekonomije od strane države, tj. njenog primjera kejnzijanizma. Kejnzijanizam je bio prevladajuća ekonomska misao perioda pisanja *Otvorenog društva*. Radi se o pristupu koji je dobrim dijelom zaslužan za relativno poboljšanje ekonomske situacije tog perioda. Preko te točke se valja vratiti na pitanje Popperove povezanosti s Friedrichom Hayekom, zaslužnim za populariziranje anti-kejnzijanskih ekonomskih teorija. Po tom pitanju je ranije pokazano da je Popper najvjerojatnije Hayeka čitao s naglaskom na samoj Hayekovoj koncepciji velikog društva, a za slobodno tržište nije pokazivao prevelike simpatije ili interes. Teško je Poppera prihvatiti kao klasičnog liberala ili predvodnika nove desnice dok uzastopno kroz djelo kritizira samu ideju nekontroliranog kapitalizma. Popper je doživio niz kritika iz libertarijanskih krugova, gdje ga se između ostalog optužuje za simpatije i pretjerano pozitivan portret Marxa.¹⁸⁶ Popper je svakako imao određene konzervativnije misli, ali je i očito da više puta kroz razne dijelove *Otvorenog društva* epitet konzervativno koristi u pejorativnom kontekstu. Jedan je slučaj sekcija o pogubnom utjecaju Hegela. U njoj konzervativni centrizam, na temelju izvorišta u Hegelu, postavlja zajedno s marksizmom i fašizmom. Popperov navodni konzervativizam je najvjerojatnije izveden ponajprije na temelju njegovih antirevolucionarnih stavova u kombinaciji s kritikom marksizma. Međutim, isto je tako činjenica da su njegovi stavovi o nacionalnom određenju i pripadnosti bili radikalniji i od značajnog dijela lijevog političkog spektra.

¹⁸⁵ „Socialdemocracy“ u B. Badie, D. Berg – Schlosser, L. Morlino(ur.), *International Encyclopedia of Political Science* Vol 5., Thousand Oaks, CA, 2011. str. 2423

¹⁸⁶N. Dykes, *A Critique of Karl Popper's Critical Rationalism*

Libertarijanizam je definiran preko sljedećih točaka u *Penguin Dictionary*:

- Temeljen je na elementima učenja Nozicka i Hayeka
- Prava pojedinaca su ispred interesa kolektiva. Prava pojedinca su predržavna, tj. ne ovise o njoj
- Laissez-faire tržište
- Duboko nepovjerenje u državnu intervenciju¹⁸⁷

International Encyclopedia of Political Science definira libertarijanizam preko minimalne uloge države. Jedina je uloga države da zaštiti građane od činova prisile poput ubojstva, napada, krađe ili činova prevare u slobodnom poduzeću.¹⁸⁸

Dovoljno je jasno da s takvim ideologijama Popperova filozofija politike gotovo da i nema veze. Čak i točka prava pojedinca koja je nešto na što će se redovito pozivati nema isto izvorište u dvije misli. Sloboda je u Poppera, vidjelo se, dijelom i rezultat državne intervencije. Mnoge probleme koje će ljudi imati neće riješiti nevidljiva ruka tržišta ili što slično, već državna institucija koja je tom problemu posvećena. Popper o socijaldemokratima u djelima nije uvijek najpozitivnije govorio. Redovito ih je optuživao za prihvaćanje lažnih Marxovih proročanstava te za pogubne akcije koje iz njih slijede s jedne strane, ali i za nevoljkost djelovanja protiv prijetnje fašizma s druge. Za shvaćanje tih kritika u obzir treba uzeti razlike u shvaćanju socijaldemokracije koje su se dogodile tijekom dvadesetog stoljeća. To je aspekt koji poziva na vremensku kontekstualizaciju nastanka djela.

5.2. POVIJESNA KONTEKSTUALIZACIJA I SUVREMENA INTERPRETACIJA

Jedan od najzanimljivih detalja koji se mogu pročitati tijekom kritike Marxa u *Otvorenom društvu* su brojni komentari o tome da nekontrolirani kapitalizam pripada prošlosti. Dijelovi su to koji svakako posjeduju mogućnost izazivanja iznenađenja u čitatelja koji vremenski ne kontekstualiziraju samo djelo. *Bijeda historicizma* (članak) i *Otvoreno društvo* izlaze u doba uspona i rata protiv fašizma. Danas je teško zamisliti skoro rušenje zapadno liberalnog demokratskog sistema, ali u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, prijetnja od totalitarnih ideologija bila je mnogo naglašenija. Glavna inspiracija za pisanje je bila upravo ta prijetnja. Neosporivo, jer je i sam Popper naglasio da su oba djela bili njegov „war effort“. Popper, kao netko s velikim interesom za problem znanstvenosti, a istovremeno i (pre)optimistični vjernik u potencijal ljudske racionalnosti, problem vidi i u proročanskim elementima totalitarnih ideologija. Proročansku filozofiju tako naziva „otrovnom intelektualnom bolesti našeg

¹⁸⁷ „Libertarianism“ u D. Robertson, *Penguin's Dictionary of Politics*, str. 188

¹⁸⁸ „Libertarianism“ u *International Encyclopedia of Political Science*. str. 1442

vremena¹⁸⁹ S tim kao prvom kontekstualizacijskom točkom, može se vratiti na njegove citate o neobuzdanom kapitalizmu. Popper piše:

*„Ekonomski sustav što ga je opisivao i kritizirao Marx svugdje je prestao postojati. Nije zamijenjen sustavom u kojemu država počinje gubiti svoje funkcije... nego različitim intervencionističkim sustavima u kojima su funkcije države u ekonomskom području proširene daleko iza zaštite vlasništva i „slobodnih ugovora““.*¹⁹⁰

Prva polovica dvadesetog stoljeća je u ekonomskom pogledu obilježena upravo smanjenjem nejednakosti izazvanom neobuzdanim kapitalizmom te provedbom niza zakona kojima se štite prava radnika. Pregled najaktualnijih političkih opcija Popperovog perioda donosi s jedne strane fašizam i komunizam (tada predstavljen u izrazito negativnom svjetlu staljinizma) i zapadni liberalizam koji se udaljio od neobuzdanog kapitalizma 19. st. Liberalizam u vrijeme pisanja *Otvorenog društva* još nije počeo vraćati neke aspekte kapitalizma devetnaestog stoljeća. Povratak takvih značajki se veže uz neoliberalnu eksploziju osamdesetih. Popper je aktualni period vidio kao svjedočanstvo uspješnosti zapadne demokracije u nadilaženju raznih negativnih aspekata koji iz nje potencijalno proizlaze. Kada je branio liberalizam i kapitalističko društvo, branio ga je od druge dvije navedene opcije, i to u tada aktualnoj inkarnaciji. Dodatni dokaz u korist takve interpretacije ponovno se krije u bilješkama na kraju djela. U jednoj od njih pobliže objašnjava na što misli kada govori o kraju neobuzdanog kapitalizma. Popper ističe da se živi u dobu intervencionizma - primjer su ruski kolektivizam, demokratski intervencionizam Švedske, New Deal Amerike i fašističko dirigiranje ekonomije.¹⁹¹ Nužno je imati na umu da Popper u trenutku pisanja svoga djela, kada govori o zaštiti civilizacijskih vrijednosti, govori o vrijednostima New Deal-a i švedske socijaldemokracije, a manje o koristi kapitalističkog uređenja samog po sebi.

Druga točka koju je neophodno naglasiti je različito poimanje socijaldemokracije u Popperovo doba od onog danas. Zagovornici ideja Poppera kao klasičnog liberala pronaći će niz citata u *Otvorenom društvu* u kojima kudi socijaldemokrate iz raznih perspektiva. Socijaldemokracija se svakako rodila pod snažnim utjecajem učenja Karla Marxa i u njoj ranoj fazi jedan od ciljeva je bio javno vlasništvo nad sredstvima za produkciju u svrhu stvaranja socijalističkog sustava.¹⁹² U toj je fazi socijaldemokracija podrazumijevala jednakost kao situaciju u kojoj svi ljudi uživaju u istom standardu života. Tek je nakon nekog vremena (i nekoliko ideoloških raskola) socijaldemokracija poprimila današnja obilježja reguliranog kapitalističkog sustava. Nakon drugog svjetskog rata socijaldemokracija poprima metodu djelovanja unutar demokratskog okvira i miješanog tržišta u svrhu zaštite ekonomski najranjivijih. U isto će vrijeme početi računati upravo na financijska sredstva generirana preko tržišnog gospodarskog

¹⁸⁹ K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 16

¹⁹⁰ *Ibid*, str. 120

¹⁹¹ *Ibid*, str. 329

¹⁹² „Socialdemocracy“ u *International Encyclopedia of Political Science*, str. 2423

sustava kao metodu postizanja takvih ambicija.¹⁹³ Sa svim tim uzetim u obzir, u dvadeset i prvom stoljeću nema nikakvog problema sa shvaćanjem Popperove političke misli kao socijaldemokratske.¹⁹⁴ Bez obzira na Popperove redovito ne tako pozitivne komentare o socijaldemokratima.¹⁹⁵

Konačno, povijesna kontekstualizacija donosi još jedan odgovor na suvremene kritike i interpretacije. One koje se tiču Popperovog preuskog shvaćanja marksizma. Danas marksizam na filozofskoj razini uživa mnogo veći stupanj razvijenosti, ali i interpretacijskog pluralizma, nego što je to bio slučaj u ranom dvadesetom stoljeću. Popperu slične kritike marksizma iz marksističkih sfera tog doba svakako su postojale, no činjenica je da tada nisu bile toliko relevantne i poznate u široj slici^{196, 197} kao što se retrospektivno može učiniti. Pogotovo je to važno kada se uzme u obzir originalna namjera *Otvorenog društva* i *Bijede historicizma*. Te su knjige ponajprije oružja za borbu protiv totalitarizma, tako da je marksizam ponajprije čitan kao izvorište ideologija poput staljinizma protiv kojih se trebalo boriti.

Neoliberali se mogu pozivati na Popperovu kritiku marksizma, no činjenica je da ne mogu puno iz nje dobiti u korist svojih ideologija. Ona je uglavnom fokusirana na raskrinkavanje navodne znanstvenosti marksizma te teško da nudi relevantne argumente u korist neoliberalne politike. Što je Popper opetovano nazivao liberalizmom, pokazano je, danas je najbliže socijaldemokratskom shvaćanju države. Socijaldemokrati su danas pak jedina prava konkurencija neoliberalnim političkim strankama. „Opasnost“ od socijalizma danas teško da postoji, tako da Popperovi komentari protiv socijalizma i nemaju neku (ako ikakvu) snagu za promoviranje suvremenih liberalnih ideologija.

5.3. VALORIZACIJA

Na kraju postaje jasno kako je slučaj Popperove političke misli kompleksniji nego se isprva čini. Pogrešnim se pokazuje njegovo slavljenje u desnim krugovima i pozivanje na njegovo djelo od ikona desnice poput Margaret Thatcher.¹⁹⁸ Iskrivljena je slika Poppera i kod ljevice koja u njegovim kritikama vidi tek agresivnu apologiju liberalizma i buržoaskih vrijednosti. Popper je neosporivo posjedovao naglašene liberalne predrasude - najočitije u tome da vlastite kritičke metode nije bio voljan primijeniti

¹⁹³ Isto, str. 2424

¹⁹⁴ Ili kao socijal-liberalne. To je, međutim, problem relativno nepreciznog i neusuglašenog definiranja i razlikovanja tih termina.

¹⁹⁵ Npr. K. Popper, *Otvoreno društvo II*, str. 137 ili 156

¹⁹⁶ Jereny Shearmur, „Popper's critique of Marxism” u *Critical Review* 1 (1), 1986., str. 64

¹⁹⁷ To je sve naravno pod uvjetom da bi im tad ozbiljno pristupio, što je sudeći po njegovim prije citiranim komentarima o novijim generacijama marksista teško vjerojatno.

¹⁹⁸ Michael Gerson, *Michael Gerson: Margaret Thatcher, the moral capitalist*, https://www.washingtonpost.com/opinions/michael-gerson-margaret-thatcher-the-moral-capitalist/2013/04/11/92e2a994-a1fd-11e2-9c03-6952ff305f35_story.html?utm_term=.91e62bc04279 pristupljeno 5.3.2019.

na vlastitu političku ideologiju, ali i u slučaju samih kritika drugih filozofa. Neke od tih kritika je teško opisati kao bilo što osim loše, često zbog Popperove manjkave upućenosti i ignorantskog stava. Ipak, u isto je vrijeme teško povjerovati u njegovu ulogu kao manipulatora i prikriivenog ideologa kapitalizma kojemu želi stvoriti do sad najambicioznije opravdanje. Popper je živio i pisao ključna djela u periodu kada se Marxovo učenje ponajviše potencijalno moglo pokazati kao zastarjelo ili opasno. Njegovo slavljenje liberalne ideologije uvijek je prilično suptilno i pažljivo uz čitav niz digresija o opasnosti koje neke njegove forme mogu donijeti. Ukoliko mu je cilj bio stvaranje uvjerljivog opravdanja kapitalizma, tada je teško pokušaj protumačiti kao bilo što osim kao promašaj. Čitati *Otvoreno društvo* kao takvo opravdanje je izrazito nespretno. Popperova filozofija bi se eventualno mogla protumačiti kao apologija kapitalizma i liberalne demokracije u najširem smislu tih termina - što je pogled kojeg se drži Frederic L. Bender. On govori da je Popper namjerno neprecizan oko definiranja svoje koncepcije države da bi izbjegao isticanje pretpostavki koje se kriju iza situacija koje zahtijevaju reformu.¹⁹⁹ Takve interpretacije su, bar na površinskoj razini, teško vjerojatne. Popper u svoje ideje nije uspio uvjeriti čitav niz liberalnih mislilaca, poput svog učenika i biografa, Jeremy Shearmura. On će Poppera tako optužiti, ne u preveliku vjeru u ljude općenito (tj. njihovu racionalnost) kako je ovdje prezentirano, već suprotno - u vjeru u državu.²⁰⁰ U isto vrijeme svakako postoje brojni argumenti za vjerovanje u Popperove dobre namjere u obliku niza biografskih detalja. Oni uključuju: pripadanje marksističkim krugovima, rad u tvornici da se solidarizira s radnicima, redovito pozivanje na humanitarnost, ali i inzistiranje na pozivanje socijalista u liberalno *Mont Pelerin* društvo. Postoje svjedočanstva o Popperovom približavanju desnijem političkom spektru u posljednjim desetljećima njegova života²⁰¹, no nije vidljiv veliki utjecaj takvog prijelaza na njegovu filozofiju. Intervencije u samo *Otvoreno društvo* ili *Bijedu historicizma* kroz njihova reizdanja bile su minimalne. Osim toga, Popper nastavlja govoriti pozitivno o Marxu²⁰² čak i nakon što je u petom izdanju *Otvorenog društva* pisao o šoku kojeg je doživio čitajući *Red Prussian*. Radi se o Marxovoj biografiji koja ga ne prikazuje u najboljem svjetlu. U jednom od posljednjih intervjua, par mjeseci prije smrti je rekao:

„Još uvijek vjerujem da treba postojati slobodno tržište, ali isto vjerujem da je napraviti božanski princip iz njega glupost... ako nema slobodnog tržišta, onda očito proizvodi koje se produciraju nisu napravljeni za potrošača... ali te stvari nisu od fundamentalne važnosti. Humanitarnost, to je od fundamentalne važnosti.“ (prijevod F.L.)²⁰³

Teza gotovo identična onoj iz *Otvorenog društva* na istu temu.

¹⁹⁹ F. L. Bender, „Marxism, Liberalism, and the Foundations of Scientific Method: Introductory Essay“, str. 15

²⁰⁰ J. Shearmur, *The Political Thought of Karl Popper*

²⁰¹ F. Eidlin, „Popper's social-democratic politics and free-market liberalism“, str. 26

²⁰² Npr. K. Popper, *Theoretical Background – Sir Karl Popper*, str. 95

²⁰³ Karl Popper u I. C. Jarvie & Sandra Pralong (ur.), *Popper's Open Society After Fifty Years: The Continuing Relevance of Karl Popper*, str. 37

Darko Polšek je Poppera najbolje opisao kada je rekao: „bio je optimist, jer pesimiziam rađa pasivnost.“²⁰⁴ Upravo je Popperov optimizam vjerojatno bio pravi razlog nedostatka konkretnijeg sadržaja njegovih političkih teorija. Svoju je ulogu u filozofiji politike Popper vidio tek u pokazivanju prednosti demokratskih uređenja, a manje u njihovu daljnjem razrađivanju. Isto vrijedi i za njegove kritike, koje same po sebi, lišene konteksta njihova nastanka, nemaju veliku akademsku vrijednost. Zbog vjerovanja da je racionalan pristup najvažniji za uspjeh (nesumnjivo rezultat njegove pozadine u filozofiji znanosti) rekreacija Popperovih političkih vjerovanja rezultira tek u apstraktnim i metodološkim koncepcijama. Popperova država je tako na koncu tek relativno manje utopijska od Marxove zajednice slobodnih ljudi. Isto je tako, ako ju se doslovno čita, u svojem teorijsko-metodološkom antiradikalizmu podjednako radikalna kao utopije koje kritizira. Otvoreno društvo se možda može usporediti s još jednim predmetom Popperove kritike - Platonovom državom. Obje koncepcije se mogu tumačiti kao ideal. Otvoreno društvo je ipak, za razliku od Platonove države, ideal koji bi trebao biti regulativan princip i nit vodilja prema slobodnijem i pravednijem društvu za sve. S druge strane, može se isto tako reći da je i Popperovo proročanstvo, ako ga možemo tako nazvati, dobilo drugačiji ishod od planiranog. Vratile su se brojne značajke neobuzdanog kapitalizma koji je kroz svoje krize dao plodni temelj za rađanje novih neprijatelja otvorenog društva. Uvjeti koji su danas *Otvoreno društvo* učinili ponovno toliko aktualnim su upravo rezultat neuspjeha društva koje je Popper promovirao i koje se pokazalo kao pobjedničko u velikom sukobu prve polovice dvadesetog stoljeća. Pitanje ponovnog odabira takvog pristupa pokazuje se kao jedno od ključnih političkih pitanja današnjice.

²⁰⁴ Darko Polšek, Pokušaji i pogreške : filozofija Karla Poppera, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 1996. str. 107

6. POPIS LITERATURE:

Knjige:

- Magee, Bryan, Confessions of a Philosopher, New York, Modern Library, 1999.
- Jarvie, I.C., i Pralong, Sandra (ur.), Popper's Open Society After Fifty Years: The Continuing Relevance of Karl Popper, New York, Taylor & Francis e-Library, 2005.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, Osnovne crte filozofije prava, Sarajevo, Biblioteka Logos, 1989.
- Platon, Država, Naklada Juričić, Zagreb, 2009.
- Marcuse, Herbert i Popper, Karl, Revolution or Reform?: A Confrontation, A. T. Ferguson (ur.), Chicago, New University Press, 1985.
- Polšek, Darko Pokušaji i pogreške : filozofija Karla Poppera, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 1996.
- Popper, Karl, Beda historicizma u F. Višnjić (ur.), Kritika kolektivismu, Liberalna misao o socijalizmu, Beograd, 1988.
- Popper, Karl, Conjectures and Refutations, New York, Basic Books, 1962.
- Popper, Karl, Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji. Sv. 1., Platonova čarolija, Zagreb, KruZak, 2003
- Popper, Karl, Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji. Sv. 2, Hegel, Marx i posljedice, Zagreb, KruZak, 2003
- Popper, Karl, Unended Quest, New York, Taylor and Francis e-Library, 2005.
- Popper, Karl, U potrazi za boljim svijetom: predavanja i napisi iz trideset godina, Zagreb, Kruzak, 1997.
- Shearmur, Jeremy, The Political Thought of Karl Popper, New York, Taylor & Francis e-Library, 2002.

Radovi/poglavlja iz knjige/zbornika:

- Badie, Bertrand, Berg, Dirk i Morlino, Leonardo (ur.), "Socialdemocracy" u International Encyclopedia of Political Science, Thousand Oaks, CA, 2011.
- Badie, Bertrand, Berg, Dirk i Morlino, Leonardo (ur.), "Libertarianism" u International Encyclopedia of Political Science, Thousand Oaks, CA, 2011.
- Robertson, David (ur.), "Socialdemocracy" u Penguin's Dictionary of Politics, Penguin Books, London, 1985.
- Gombrich, Ernst H. i Levinson, Paul, What I learned from Karl Popper: An Interview with E. H. Gombrich u Paul Levinson (ur.) Pursuit of Truth, Atlantic Highlands NJ, Humanities Press, and Brighton, Harvester Press, 1982, str. 203-20

- Robertson, David (ur.), "Libertarianism" u Penguin's Dictionary of Politics, Penguin Books, London, 1985.

Radovi iz časopisa:

- Eidiln, Fred, „Popper's social-democratic politics and free-market liberalism“ u *Critical Review* Vol. 17, Nos. 1—2, 2005. str. 25. – 48.
- Eidlin, Fred, „The Radical, Revolutionary Strain in Poppers Social and Political Theory“. u *Journal of the International Society for General Semantics* vol. 42, 1985., Str. 283-98.
- Freeman, Michael, Sociology and Utopia: Some Reflections on the Social Philosophy of Karl Popper u *The British Journal of Sociology*, Vol. 26, 1975. Str. 20 – 34.
- Hudelson, Richard, Popper's Critique of Marx u *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, Vol. 37, No. 3, 1980. str. 259 – 270.
- Klosko, George, „Popper's Plato: An Assessment“ u *Philosophy of the Social Sciences*, Vol 26 No 4, 1996. str. 509 - 527
- Pickel, Andreas, „Never Ask Who Should Rule: Karl Popper and Political Theory“ u *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 22, No. 1, 1989. Str. 83 – 105.
- Shearmur, Jeremy, „Popper and Classical Liberalism“, u *Economic Affairs*, Volume 21 issue 4, 2001.
- Stojanović, Boris, „Platon, Popper, kritika, nasilje“ u *Mali Levijatan : studentski časopis za politologiju*, Vol. 2. No. 2., 2008., str. 129-149
- Vernon, Richard, „The „Great Society“ and the „Open Society“: Liberalism in Hayek and Popper“ u *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 9, No. 2, 1976., str. 261. – 276.
- Weinsten, David i Zakai, Avihu, „Exile and interpretation: Popper's re-invention of the history of political thought“ u *Journal of Political Ideologies*, Vol. 11, 2006., str. 185 – 209.
- Verikukis, Hristos, „Popper's Double Standard of Scientificity in Criticizing Marxism“ u *Cultural Logic: An Electronic Journal of Marxist Theory & Practice*, vol 10, 2007., str. 1. – 17.

Radovi s internetskih stranica

- Brendan, Shea „Karl Popper: Philosophy of Science“, Internet Encyclopedia of Philosophy <https://www.iep.utm.edu/pop-sci/> pristupljeno 12.3.2019.
- Dykes, Nicholas, „A Critique of Karl Popper's Critical Rationalism“, u *Philosophical Notes* No. 65, <http://www.libertarian.co.uk/lapubs/philm/philm065.htm> - pristupljeno 30.12.2018.
- Michael Gerson, „Michael Gerson: Margaret Thatcher, the moral capitalist“, https://www.washingtonpost.com/opinions/michael-gerson-margaret-thatcher-the-moral-capitalist/2013/04/11/92e2a994-a1fd-11e2-9c03-6952ff305f35_story.html?utm_term=.91e62bc04279 pristupljeno 5.3.2019.

- Gorton, William, „Karl Popper: Political Philosophy”. Internet Encyclopedia of Philosophy, <https://www.iep.utm.edu/popp-pol/> pristupljeno 15.1.2019.
- Kaufman, Walter, The Hegel Myth and Its Method u From Shakespeare to Existentialism: Studies in Poetry, Religion, and Philosophy, Beacon Press, Boston, 1959., str. 88-119 ili <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/us/kaufmann.htm>, pristupljeno 30.12.2018.
- Oulton, Charles, „Political guru urges Balkan air attacks: Sir Karl Popper says only intervention will stop war“, <https://www.independent.co.uk/news/uk/political-guru-urges-balkan-air-attacks-sir-karl-popper-says-only-intervention-will-stop-war-1498300.html> pristupljeno 16.1.2019.
- Thorton, Stephen, „Karl Popper“, <https://plato.stanford.edu/entries/popper/>, pristupljeno 15.1.2019.
- „Popper, Karl Raimund“ u enciklopedija.hr (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49502>), pristupljeno 30.12.2018.